

Νιάουστα

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
Έτος 32ο - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008 - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 125 - ΑΡΙΘΜ. ISSN 1106-2118

- Η έννοια της Αρετής στον Αριστοτέλη
- Συνάντηση συμμαθητών μετά από 50 χρόνια
- Η λίπανση των φυτών κατά την αρχαιότητα

Περιεχόμενα

Εν συντομία... Πολιτιστικά και άλλα, του τριμήνου...	4
Άχι Θωμαΐδη: Η έννοια της αρετής στα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη.....	9
Γεωργίου Ντελιόπουλου: Οικογένειες Λόγγου και Τσίτση.....	15
Ευγενίας Ζάλιου: Η «Νέα Στράντζα» (Β' συνέχεια).....	20
Δήμητρας Τζάκη: Τα κόκκινα μπουτάκια.....	28
Γρηγόρη Σακαλή, Κικής Χατζηιωαννίδου: Δύο & δύο ποιήματα.....	31
Οργανωτικής επιτροπής: Αντάμωμα της Η' τάξης του 1957-1958 του Λαπτείου Γυμνασίου, 50 χρόνια μετά.....	32
Δ. Στυλιανίδη-Θ. Σωτηρόπουλου: Η λίπανση των εδαφών και των καλλιεργειών στην αρχαία Ελλάδα.....	37

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
“ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ”

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

Ετος 32ο - Τεύχος 125, Αριθμός ISSN: 1106 2118

ΙΔΡΥΤΕΣ: Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, (+)Οδυσσεύς Ντινόπουλος

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Αλέξανδρος Οικονόμου, πρόεδρος Δ.Σ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Οικονόμου Αλέξανδρος, Καρατσιώλης Γιάννης, Στοιδής Πέτρος, Υφαντίδης Αχιλλέας, Καραγιαννοπούλου Σοφία, Παναγιωτίδης Κώστας, Πετρά Δάνα.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ - ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ:

-Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας

-Διον. Σολωμού 3 Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ, τηλ. 2332024102

-Αλεξ. Οικονόμου, Καρανάτσιου 2, 59200 Νάουσα, τηλ. 22332029380

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 2331060331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Εκδρομή της τάξης του 1958 στην Κέρκυρα.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Χρήστος Πρασίδης τηλ. 2353024287

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ:

Αλκίτιζης Δημήτριος ΣΙΝΔΟΣ

Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού δεν φέρει καμία ευθύνη για τα ενυπόγραφα κείμενα που δημοσιεύονται. Την ευθύνη φέρει ο υπογράφων το κείμενο.

Σημείωμα της Σύνταξης

Αγαπητοί φίλοι

Κρατάτε ήδη στα χέρια σας το τελευταίο τεύχος του 2008 γεμάτο από πλούσια και ενδιαφέρουσα ύλη, όπως κάθε φορά. Στο τεύχος αυτό υπάρχουν θέματα που «άνοιξαν» από το προηγούμενο τεύχος, όπως είναι η συνέχεια των διηγήσεων για τη «Στράντζα», τον όμορφο αυτό οικισμό της πόλης μας, αλλά και μια προσωπική μαρτυρία του Γ. Ντελιόπουλου για την οικογένεια Λόγγου από τον άνθρωπο που έζησε μαζί τους για πολύ καιρό, μαρτυρία που συμπληρώνει την παρουσίαση της οικογένειας αυτής από τον κ. Νίκο Σπάρτη, στο προηγούμενο τεύχος. Περιλαμβάνεται ακόμα η ενδιαφέρουσα προσέγγιση μιας από τις πτυχές της αριστοτελικής φιλοσοφίας, η παρουσίαση των τρόπων λίπανσης των καλλιεργειών κατά την αρχαιότητα, καθώς και η αναφορά στην συνάντηση, μετά από πενήντα ολόκληρα χρόνια, των Αποφοίτων του Λαπτείου, στα τέλη του φετινού φθινοπώρου. Ως επιστέγασμα αυτής της «επανένωσης» των παλιών συμμαθητών, το τεύχος αυτό εκδίδεται με την ευγενική τους χορηγία.

Ευχαριστούμε όσους, εκτός Ναούσης, ανταποκρίθηκαν στην έκκλησή μας για εξόφληση των συνδρομών τους των περασμένων ετών. Ελπίζουμε από δω και πέρα να επιτύχουμε οι συνδρομές να καταβάλλονται πιο τακτικά!

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Πολιτιστικής Εταιρείας Νάουσας εύχεται σε όλους τους αναγνώστες της «Νιάουστας» καλή και δημιουργική χρονιά, με υγεία και αισιοδοξία.

Διακίνηση περιοδικών

Εμβάσματα συνδρομές:

Αλέξανδρος Οικονόμου

Καρανάτσιου 2, Νάουσα- τηλ. 2332029380 (TK 59200)

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας

Σολωμού 3 τηλ. 2332024102

Περιοδικά και βιβλία αποστέλλονται ταχυδρομικά με αντικαταβολή

Ετήσια συνδρομή ιδιωτών	20
Λήμμοι - Κοινότητες - Συν/μοί	40
Εξωτερικού Ευρώ	60

Εν συντομία...

Πολιτιστικά και άλλα, του τριμήνου

Με την οικονομική κρίση προ (ή και για κάποιους εντός) των πυλών και τα πολιτικοοικονομικά σκάνδαλα να κυριαρχούν στην καθημερινότητά μας, αρκετές πολιτιστικές δράσεις από φορείς, ομάδες ή και μεμονωμένα άτομα καταγράφηκαν στην πόλη μας την περίοδο που πέρασε. Ο Οκτώβριος πάντως σημαδεύτηκε από τις διαμαρτυρίες των μαθητών των Εικαστικών Εργαστηρίων για την άκομψη απομάκρυνση του Νικόλα Μπλιάτκα από τη διεύθυνση των Εργαστηρίων για οικονομίστικους λόγους και τις «εξηγήσεις» από πλευράς Δήμου, ενώ ανακοινώθηκε και η διακοπή της πολυετούς συνεργασίας του καθηγητή της Βυζαντινής μουσικής Γ. Ορδουλίδη με το Δημοτικό Ωδείο Νάουσας την οποία ο ίδιος χαρακτηρίζει μεθοδευμένη αποπομπή του με ανυπόστατες δικαιολογίες. Σταχυολογούμε λοιπόν:

Έκθεση έργων ζωγραφικής του Δημήτρη Σκούπερ

Μια σειρά ογδόντα περίπου έργων του παρουσίασε στα τέλη Οκτωβρίου ο λαϊκός ζωγράφος της πόλης μας Δημήτρης Σκούπερ στον εκθεσιακό χώρο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Το σύνολο των έργων αποτελούνταν από εννέα ενότητες, ανάλογα με το θέμα κάθε πίνακα ή την τεχνική του καθενός: «Αράπιτσα», με αναφορές στο Ολοκαύτωμα, τις γυναίκες της Νάουσας κλπ, «Παραδοσιακές γειτονιές της Νάουσας», «Περιοχές της Νάουσας», «Φρουτόαση», «Εθνική αντίσταση», «Τοπία», «Θαλασσινά τοπία και νησιώτικα σπίτια», «Θρησκευτικού περιεχομένου» και «Αγιογραφίες» καθώς και μια σειρά έργων με σπάτουλα (αρχοντικά της Βέροιας, σοκάκια στη Νάουσα και στο Αρκοχώρι κλπ.).

Το 3^ο Περιφερειακό φεστιβάλ ποντιακού θεάτρου

Η τελετή έναρξης του 3^{ου} Περιφερειακού Φεστιβάλ Ποντιακού Θεάτρου πραγματοποιήθηκε

στις 24 Οκτωβρίου στο Δημοτικό Θέατρο Νάουσας, όπου παρουσιάστηκε και το έργο του Στάθη Ευσταθιάδη «Όλα εποίκεν η παλάσα» σε σκηνοθεσία Νόπης Σκεντερίδου. Το Φεστιβάλ περιλαμβάνει παραστάσεις ποντιακού θεάτρου από διάφορους φορείς και θεατρικές ομάδες που, εκτός από τη Νάουσα, παρουσίασαν τη δουλειά τους στη Βέροια, Αλεξάνδρεια, Ραχιά και Επισκοπή Ανθεμίων. Συμμετείχαν η Εύξεινος Λέσχη Βέροιας («ο Κλήδονας») ο Πολιτιστικός σύλλογος Γρεβανών «BENZI» («Αγάπης ζαραέματα»), ο Ποντιακός σύλλογος Καλλιθέας Συκεών Θεσ/νίκης («Τσαναβάρ σα λάχανα») και ο Σύλλογος Ποντίων και Μικρασιατών Γρεβενών («Φώταγας με τ' όνομαν»). Η τελετή λήξης πραγματοποιήθηκε στη Βέροια.

Το «ΥΦΑΔΙ» στην Κύπρο

Με σύνθημα «Ίσες ευκαιρίες γνωριμίας του πλούτου της θάλασσας κάτω από συνθήκες ανα-

πηρία» τα παιδιά από το «ΥΦΑΔΙ» είχαν την ευκαιρία να ζήσουν ένα αξέχαστο επταήμερο στην Κύπρο, φιλοξενοούμενα στο Κέντρο Απασχόλησης και Διαμονής Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες «Άγιος Λάζαρος» στη Λάρνακα. Τα παιδιά, με την επίβλεψη και τις οδηγίες ειδικών εκπαιδευτών κολύμβησης-δυτών ήρθαν σε επαφή με το υδάτινο στοιχείο σε θερμαινόμενη πισίνα αρχικά και στη συνέχεια στη θάλασσα, όπου είχαν την ευκαιρία να πραγματοποιήσουν ασφαλή κατάδυση με μπουκάλες οξυγόνου σε βάθος τριών μέτρων, μια μοναδική και ανεπανάληπτη εμπειρία. Το πρόγραμμα περιελάμβανε επίσης επίσκεψη στο Θαλάσσιο Μουσείο καθώς και σε βυθισμένο ναυάγιο, με πλοiάριο που διέθετε γυάλινο κατάστρωμα ώστε να φαίνεται ο βυθός. Η επαφή με την Κύπρο ολοκληρώθηκε με επισκέψεις στο Αρχαιολογικό μουσείο, στα «Φυλακισμένα μνήματα» και στην Πράσινη Γραμμή, σε μουσείο κέρινων ομοιωμάτων και αλλού.

Οι «Stars & οι φίλοι». Αφιέρωμα στο Μάνο Λοiζο

Δυο όμορφες μουσικές βραδιές μας πρόσφεραν οι «Stars & οι φίλοι» ερμηνεύοντας ροκ μπαλάντες και κομμάτια του Μάνου Λοiζου, ενθουσιάζοντας όλους αυτούς που γέμισαν ασφυκτικά το «Στέκι Νεολαίας» το διήμερο 14 & 15 Νοεμβρίου, στα πλαίσια του εορτασμού της επετείου του Πολυτεχνείου, με τη φροντίδα του πολιτιστικού τμήματος του Α.Σ. «Αχιλλέας». Η ενορχήστρωση και η επιμέλεια της μουσικής ήταν της Βιργινίας Καραφούσια, ενώ καταχειροκροτήθηκαν θερμά

όλοι οι συντελεστές: Γιάννης Κοκοβίδης (ηλεκτρική κιθάρα), Λάκης Ακριτίδης (τραγούδι), Τάσος Κάργας (κρουστά), Βιργινία Καραφούσια (πιάνο). Δημ. Καραφούσια (τραγούδι), Μαρία Πέτκου (τραγούδι). Ας. Ματζίρη (τύμπανα), Μάκης Σιταρίδης (ακουστική κιθάρα), Γιάννης Κετάνης (βιολί), Θεοδ. Σιώνης (μπουζούκι, μαντολίνο) και Δημ. Χριστόπουλος (συνθεσάιζερ).

«Ετεροτοπίες»

Στα πλαίσια της συνεργασίας του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης της Θεσσαλονίκης και του Δημοτικού Πολιτιστικού Οργανισμού Νάουσας διοργανώθηκε στις αρχές Δεκεμβρίου στην αίθουσα τέχνης «Ναϊάς» έκθεση εικαστικών με τίτλο «ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΕΣ: Επιλογές από την 1^η Μπιενάλε Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης». Η έκθεση περιελάμβανε έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών από διάφορες χώρες (Ρωσία, Τουρκία, Ιράν, Αρμενία, κλπ), φωτογραφίες, ζωγραφική, βίντεο, κόμιξ, εγκαταστάσεις κλπ και κατά τη διάρκεια της πραγματοποιήθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα και ξεναγήσεις μαθητών.

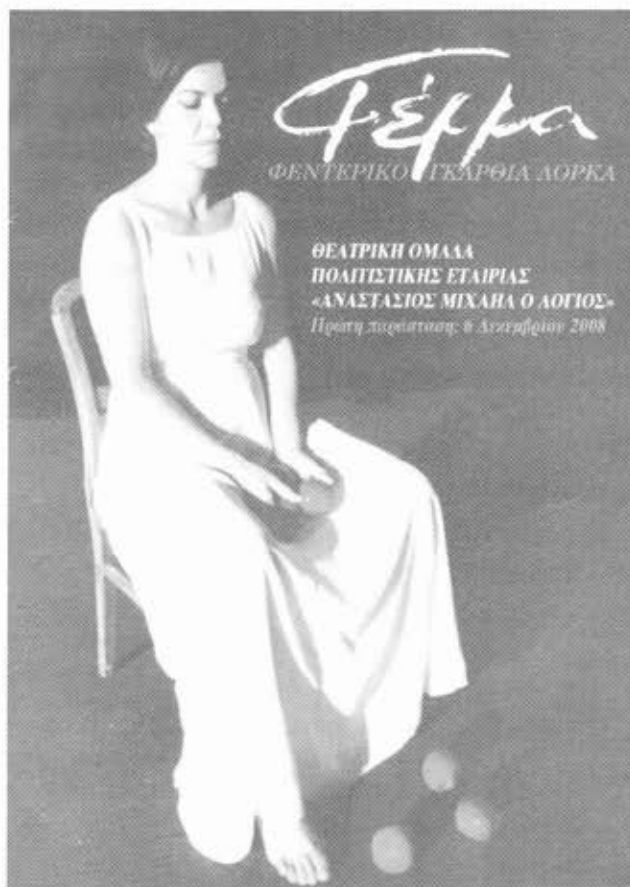
Μαρμαροξυλογλυπτική του Ν. Κωνσταντινίδη

Ο συμπολίτης μας Νίκος Κωνσταντινίδης παρουσίασε στα μέσα Νοεμβρίου στην αίθουσα τέχνης «Ναϊάς» (στην πρώην «ΕΡΙΑ») μια σειρά έργων του σε μάρμαρο και ξύλο με θέματα από

την αρχαιότητα, τη φύση, την καθημερινή ζωή κλπ.

Καθηλωτική «Γέρμα» του Λόρκα από την Θ.Ο. της Πολιτιστικής Εταιρείας

Μια πραγματικά καθηλωτική παράσταση του έργου του Ισπανού συγγραφέα και ποιητή Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα «Γέρμα» παρουσίασε, σε δυο συνεχόμενα Σαββατοκύριακα (6-7 & 13-14/12/08), στο Δημοτικό Θέατρο, η θεατρική ομάδα της Πολιτιστικής Εταιρείας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος».

Στη «Γέρμα» ο Λόρκα συνθέτει μ' αριστοτεχνικό τρόπο το δράμα της άτεκνης γυναίκας, της άκαρπης μήτρας, της στερημένης απ' τον έρωτα ψυχής, που τυραννισμένη απ' τον πόνο της στειρότητας – αλλά και απ' το πλαίσιο αξιών και ηθών της κλειστής κοινωνίας της ισπανικής

υπαίθρου, όπου ζει – σκοτώνει τον άντρα της.

Η Δάνα Πετρά με τη βοήθεια του Δημήτρη Βάντση καθοδήγησε σκηνοθετικά όλη την ομάδα, προσεγγίζοντας το κατά βάση ποιητικό αυτό έργο του Λόρκα με ιδιαίτερη ευαισθησία, και κατάφερε να αναδείξει τις λεπτές αποχρώσεις των ισχυρών συναισθημάτων που διερευνά ο ποιητής και να μεταφέρει στους θεατές το δράμα της άτεκνης γυναίκας, της άκαρπης μήτρας, της στερημένης από τον έρωτα ψυχής.

Σε ένα λιτό και αφαιρετικό σκηνικό, που υπηρετούσε τις πολλαπλές εναλλαγές σκηνών του έργου, με προσεγμένες μουσικές στίξεις, οι ερασιτέχνες ηθοποιοί, με κορυφαία την Κατερίνα Μπόσκου στον επώνυμο ρόλο, κινήθηκαν με άνεση, είτε ατομικά, είτε ως χορός τραγωδίας και κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα άρτιο, από κάθε άποψη, θεατρικό αποτέλεσμα, υπηρετώντας κατά τον καλύτερο τρόπο το κείμενο.

Στη διανομή συμμετείχαν οι: Κατερίνα Μπόσκου (Γέρμα), Χρόνης Καμπάκης (Χουάν, ο άντρας της), Σταύρος Νίκου (Βίκτωρ, ο έρωτας της ζωής της), Έφη Σταμένου (Μαρία, φίλη της), Κλειώ Μπούσκα-Πετρά (πρώτη γριά), Δάνα Πετρά (δεύτερη γριά), Λουίζα Παπαβασιλείου (Ντολότες, η μάγισσα), Όλγα Αντιφάκου και Σοφία Καλπαξίδου (κουνιάδες), Νικολέτα Τσέλιου, Ματίνα Κουκουτσά, Ναταλία Τσιβίκη Ράνια Βογιατζή, και Ελένη Κουκουτσά (γυναίκες του χωριού), Άγγελος Σακελάρης (αρσενικό), Χριστίνα Μπράτση (θηλυκό), Δημήτρης Δροσούνης και Γιάννης Χάρτσιος (άντρες του χωριού), Γιώργος Βάντσης (παιδί), Ελισάβετ Βαλαή, Βασιλική Βαφέα, Νατάσα Μέσκου, Βασιλική Μπαξεβανίδου, Νατάσα Τσιμισιρίδου και Φανή Τσίτση χορεύτριες). Τα κοστούμια, τα σκηνικά και η μουσική επιμέλεια ήταν της Δάνας Πετρά και του Δημήτρη Βάντση, ο οποίος, μαζί με την Χριστίνα Μπράτση επιμελήθηκαν και των χορογραφιών, τις μάσκες κατασκεύασε ο Νικόλας Μπλιάτσας και η Ελένη Ανδρονικίδου, ο Νίκος Ζιάκας έπαι-

ξε κιθάρα και τύμπανο και ο Παναγιώτης Γιάτσης φρόντισε τους φωτισμούς.

Η Εύα Ιεροπούλου στην Εστία Μουσών και η Θέτις Χορτιάτη στην Εύξεινο Λέσχη

Με τη μορφή μουσικού παραμυθιού παρουσιάστηκε στα μέσα του Δεκέμβρη στην κατάμεστη από παιδιά αίθουσα της Εστίας Μουσών το βιβλίο της Εύας Ιεροπούλου «Το μικρό σπίτι της Νίνας». Η συγγραφέας, την οποία παρουσίασε η υπεύθυνη της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Τασούλα Παλαιά, αναφέρθηκε στο βιβλίο της παισιωμένη από το μουσικό σύνολο "Family Sound Machine" που το αποτελούσαν οι Κώστας Μπραβάκης (κιθάρα), Νεόφ. Μπραβάκης (αρμόνιο), Νίκη Μπραβάκη (βιολί), σύνολο στο οποίο συμμετείχε και η ίδια με το τσέλο της.

Στην Εύξεινο Λέσχη πάλι, η πολυβραβευμένη συγγραφέας παιδικών βιβλίων Θέτις Χορτιάτη παρουσίασε το τελευταίο της βιβλίο «Τα λέω τ' ουρανού», ενώ στην ίδια εκδήλωση έλαβε μέρος και η παιδική χορωδία της Σχολής Βυζαντινής Μουσικής της Ι. Μητρόπολης, υπό τον διευθυ-

ντή της κ. Θ. Τσουκαλά και την Μαρία Πέτκου στο πιάνο.

Η Φιλαρμονική μας γιόρτασε τα 50 χρόνια της

Μια πολύ όμορφη εκδήλωση για τα 50 χρόνια από την ίδρυση της Φιλαρμονικής Εταιρίας Ναούσης οργανώθηκε λίγο πριν τις γιορτές των Χριστουγέννων στο δημοτικό θέατρο. Η μεγάλη κοσμοσυρροή έδειξε την αγάπη που δείχνει ο λαός της Νάουσας στη Φιλαρμονική μας, το μουσικό μας σωματείο που λαμπρύνει με την

παρουσία του κάθε τοπική γιορτή και εκδήλωση και παράλληλα προβάλλει επάξια τη Νάουσα σε μουσικά φεστιβάλ σε διάφορα μέρη της χώρας μας. Ο πρόεδρος της Φ.Ε.Ν. κ. Γιώργος Νέστορας ευχαρίστησε όσους πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στη Φιλαρμονική όλα αυτά τα χρόνια, ενώ η κα Νικολέτα Δουδούμη αναφέρθηκε στο ιστορικό της ίδρυσης της ΦΕΝ, από τα πρώτα βήματά της μέχρι σήμερα. Παράλληλα, μέσω video wall προβάλλονταν πλούσιο φωτογραφικό υλικό από την 50ετή δράση της ΦΕΝ. Για την πολυετή προσφορά τους στη Φ.Ε.Ν. τιμήθηκαν οι κ. Ζήσης Μυλωνάς (για 40 χρόνια μαθητής, αντιπρόεδρος και μέλος της διοίκησης) και Θωμάς Αλδάκος (γραμματέας για 28 χρόνια), καθώς και ο κ. Χρήστος Ζάλιος για την καταγραφή σε βιβλίο της ιστορίας του σωματείου. Στην εορταστική συνανυλία που ακολούθησε πήραν μέρος:

* Η Χορωδία και μαντολινάτα του Ωδείου μας υπό τη διεύθυνση του κ. Δημήτρη Παρόλα, που παρουσίασε συνθέσεις των Λεοντή, Ξαρχάκου,

Πλέσσα.

* Η Φιλαρμονική Εταιρία Ναούσης υπό τη διεύθυνση του μαέστρου κ. Ι. Σταυρακάκη (με τη συμμετοχή στο τραγούδι του Κώστα Πατσιά), που παρουσίασε συνθέσεις των Brahms, Iradier, Θεοδωράκη, Χατζιδάκι, Ξαρχάκου, Μαρκόπουλου.

* Η Φιλαρμονική Ορχήστρα Βέροιας υπό τη διεύθυνση του κ. Αντώνη Βιγκάτου, με έργα των Weill, Sartori, Piovani, Χατζιδάκι, Θεοφάνους.

* Η Ορχήστρα παλαιών και νέων μαθητών της Φ.Ε.Ν. υπό τη διεύθυνση του Παναγιώτη Παπαδόπουλου, με έργα των Bregovits, Κουγιουμτζή, Παγώνη. Συμμετείχαν οι: Νίκος Ζιαμπάκας, Αθηνά Πέιου, Νίκος Πέιος, Κώστας Ζιαμπάκας, Φωκίων Μπαρμπόκας, Γιάννης Δούτσης, Γιάννης Κοκοβίδης, Δημήτρης Κοκοβίδης, Γιώργος Κατσιώκαλης, Παντελής Βογιατζής, Μενέλαος Πέιος, Όμηρος Νέστορας, Χρήστος Μαλιάσας, Κώστας Διαμαντής.

Συναυλία των μουσικών συνόλων της Εστίας Μουσών

Το Δημοτικό Ωδείο της Εστίας Μουσών οργάνωσε την Κυριακή 21 Δεκεμβρίου στο δημοτικό θέατρο χριστουγεννιάτικη εκδήλωση με τίτλο «...**βραδιά σπαρμένη μάγια...**». Στο πρώτο μέρος οι μαθητές του Δημοτικού Ωδείου Νατάσα Κανταρτζή, Κώστας Μητσιγκόλας, Νίκος Τσαντεκίδης, Ιάσων Γιαγτζόγλου, Γιάννης Μάνου, Κλεαρέτη Παρλάκογλου, Αντώνης Τσίτσης, Γιάννης Κετάνης, Σοφία Μάιου, με τη συνοδεία της Βαλεντίνης Φωκά και της Ελένης Σινιάρη, έπαιξαν συνθέσεις κλασικών συνθετών, ενώ στο δεύτερο μέρος εμφανίστηκαν η Χορωδία Δημοτικού Ωδείου υπό τη διεύθυνση του Δημήτρη Παρόλα, η Ορχήστρα Δημοτικού Ωδείου υπό τη διεύθυνση του

Νικολάε Βανάουτσεκ, καθώς και τμήματα χορού της Εστίας Μουσών, υπό τη διεύθυνση της Ξανθίππης Παπαδοπούλου.

ΟΡΧΗΣΤΡΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΩΔΕΙΟΥ

Γρηγόρης Δεληχρήστος, Ζαφειρούλα Ζαφειρίου, Σοφία Ζαφειρίου, Δημήτρης Καραγιαννόπουλος, Παναγιώτης Κεραμίδης, Γιάννης Κετάνης, Ελένη Κύρκα, Κατερίνα Μάιου, Σοφία Μάιου, Μαρία Μπάτσαλα, Ιλόνια Μπαχτσιάντς, Βασίλης Ροδοβίτης, Αντώνης Τσίτσης. Συνόδευσε στο πιάνο η καθηγήτρια Μαρία Πέτκου.

ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΧΟΡΩΔΙΑ

Χρυσάνθη Αδαμοπούλου, Ιωάννα Αθανασιάδου, Αστέρης Αλδάκος, Εύα Αποστόλου, Αγνή Αργύρη, Νίκος Βαρβέρης, Κατερίνα Βαρσάμη, Ιάσωνας Βογιατζής, Κατερίνα Γεωργογιάννη, Ιάσωνας Γιαγτζόγλου, Μάριος Γκόγκας, Αναστασία Γρηγορίου, Γρηγόρης Δεληχρήστος, Ελένη Διαμαντίδου, Χρυσή Διαμαντίδου, Ζαφειρούλα Ζαφειρίου, Νατάσα Κανταρτζή, Αγγελική Καρασίμου, Αλίκη Κελεμουρίδου, Γιάννης Κεσίδης, Γιάννης Κουκουσιάνος, Αναστασία Κουτσιλιέρη, Γιάννης Μάνου, Αναστάσης Μουρατίδης, Ελισάβετ Παναγιωτίδου, Βασίλης Παρλάκογλου, Κλεαρέτη Παρλάκογλου, Τάνια Πέκαλη, Χριστίνα Ρακιτζή, Ειρήνη Σελίμαη, Κώστας Σιούλης, Στέφανος Σιούλης, Αναστάσης Στοϊδης, Αναστασία Συμεωνίδου, Εύα Συμεωνίδου, Αφροδίτη Ταμπακιάρη, Νίκος Τσαντεκίδης, Πηνελόπη Τσέλιου.

Χόρεψαν οι: Στεφανία Μάη, Άρτεμη Κάλλη, Κατερίνα Δαούτη, Αγγελική Δάιου, Χριστίνα Μάη, Δήμητρα Νταβόρα, Κυριακή Παρίζα, Κωνσταντίνα Θανασούλη, Κωνσταντίνα Σούχρα, Ειρήνη Θανασούλη, Όλγα Μανουηλίδου.

Η έννοια της αρετής στα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη

του Άγι Θωμάϊδη

Τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι, κατά την άποψη πολλών έγκυρων μελετητών, το ωριμότερο από τα ηθικά έργα του Αριστοτέλη. Στην ογκώδη αυτή πραγματεία περιγράφεται η ουσία του αγαθού ως υπέρτατου σκοπού τον οποίο επιδιώκουν οι άνθρωποι με τις πράξεις τους. Με σημείο αναφοράς λοιπόν τη διαπίστωση ότι το ύψιστο αγαθό για τον άνθρωπο είναι η ευδαιμονία κι ότι το μέσον για την επίτευξή της είναι η αρετή (ή *εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν* [*Ηθ. Νικομ.* 1102 a 5]¹), ο Αριστοτέλης ερευνά τη φύση της τελευταίας. Στο κείμενο που ακολουθεί θα παρακολουθήσουμε το σκεπτικό του ως προς τη διατύπωση του ορισμού της αρετής και των παραμέτρων που τον συνθέτουν.

Το γένος της αρετής

Αφετηρία της προσπάθειας του Αριστοτέλη για τον προσδιορισμό της αρετής είναι η αναζήτηση του γένους της². Ως ενέργεια της ψυχής η αρετή δεν μπορεί παρά να είναι είτε *πάθος*, είτε *δύναμις* είτε *ἔξις* γιατί, όπως γράφει ο ίδιος, αυτά τα τρία είναι *τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα* (1105 b 22). Ποιος είναι όμως ο χαρακτήρας των παθών, των δυνάμεων και των ἔξεων, και τι από όλα αυτά είναι οι αρετές;

Ως *πάθη* χαρακτηρίζει ο Αριστοτέλης ό,τι προκαλεί ηδονή ή λύπη· δηλαδή συναισθήματα³ όπως η αγάπη, το μίσος, το θάρρος, ο φόβος, η ζήλια κ.λπ. Πρόκειται όμως για ψυχικές καταστάσεις καθαντές, άσχετες με τη θέση του ανθρώπου απέναντί τους γιατί, όπως εξηγεί, ούτε η δυνητική ικανότητα αλλά ούτε και η στάση του ανθρώπου απέναντι σ' αυτά τα συναισθήματα είναι *πάθη*. *Πάθος*, για παράδειγμα, είναι η οργή καθ' εαυτήν ως συναισθήμα αλλά το πάθος από μόνο του δεν προσδιορίζει εάν δύναται κανείς να οργισθεί, ούτε κατά πόσον ή πόσο εύκολα τείνει να οργίζεται. Η μεν ικανότητα ανήκει στις δυνάμεις, η δε στάση στις ἔξεις:

...δυνάμεις δὲ καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων

[τῶν παθῶν] λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι ἢ λυπηθῆναι ἢ ἐλεῆσαι· ἔξεις δὲ καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς... (1105 b 26-29).

Η καλή ή κακή στάση μας προς τα πάθη συνδέει τις ἔξεις με την προαίρεση. Η ήδη προφανής αναφορά στη βούληση, που διακρίνει τις ἔξεις από τα πάθη, εντοπίζεται από τον Αριστοτέλη ως ένας από τους λόγους εξαιτίας των οποίων οι αρετές, αλλά και το αντίθετό τους, οι κακίες, δεν μπορεί να είναι πάθη. Τα πάθη, λέει ο Αριστοτέλης, δεν είναι αντικείμενο προαίρεσης, δηλαδή βούλησης⁴ ή επιλογής· αντιθέτως οι αρετές είναι προαιρέσεις ή, τουλάχιστον, δεν υφίστανται χωρίς κάποια προαίρεση (*αἱ δ' ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως* [1106 a 4]). Αυτός είναι και ο λόγος που εντοπίζεται μία ακόμη διαφορά: κανείς δεν επαινεί ούτε ψέγει κάποιον εξαιτίας των παθών καθ' εαυτά, αλλά εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο *διάκειται* σ' αυτά. Αντίθετα η αρετή και η κακία είναι αντικείμενο επαίνου ή ψόγου και άρα εξαιτίας αυτών λέγεται κανείς σπουδαίος ή φαύλος και όχι εξαιτίας των παθών. Οι ίδιες οι λέξεις προσδιορίζουν τη διαφορά: κινούμαι λέμε για τα πάθη αλλά *διάκειμαι* για τις αρετές και τις κακίες.

... κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λέγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας οὐ κινεῖσθαι ἀλλὰ διακεῖσθαι πως. (1106 a 5-7).

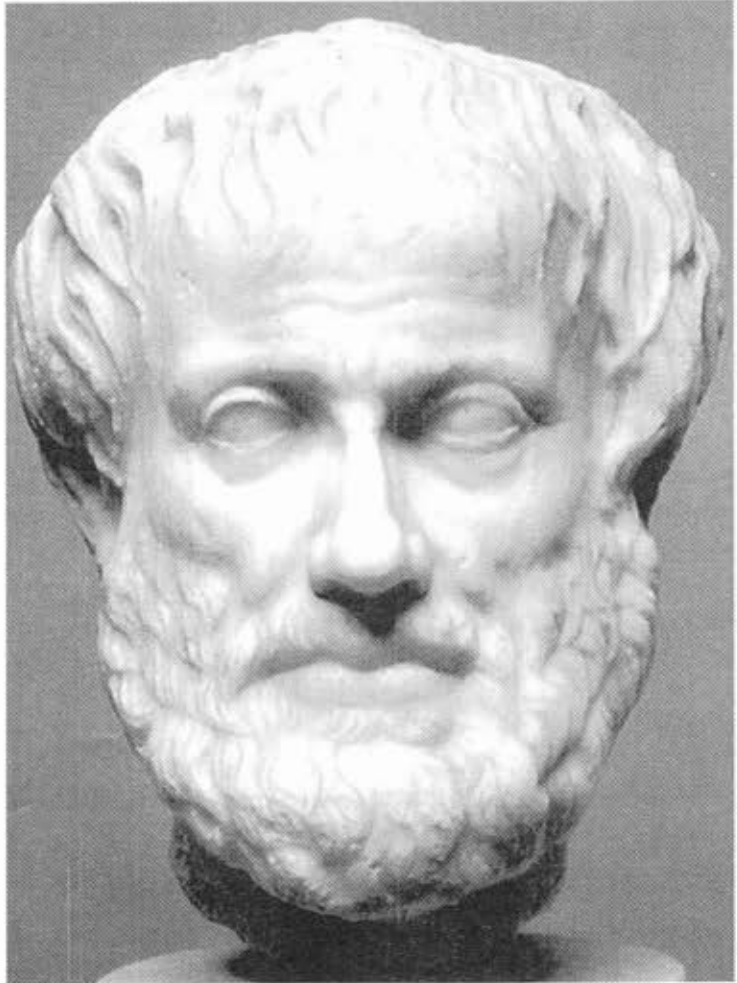
Για τους ίδιους όμως λόγους η αρετή δεν ανήκει ούτε στις δυνάμεις. Δεν λέγεται κανείς αγαθός ή κακός απλώς λόγω της δυνατότητας του να κινείται από διάφορα συναισθήματα. Η δυνατότητα (όπως και τα ίδια τα πάθη) είναι ένα χαρακτηριστικό της φύσης αλλά αγαθοὶ [...] ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει (1106 a 10, 11). Στο ζήτημα αυτό ο Αριστοτέλης αναφέρεται στην αρχή του 2^{ου} βιβλίου των *Ηθικῶν Νικομαχείων*: οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται [...] ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειομένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. (1103 a).

Η φύση μάς δίνει τη δυνατότητα να δεχθούμε την αρετή, αλλά η ίδια η αρετή δεν υπάρχει εκ φύσεως· αποκτάται εξ ἔθους. Γιατί κάτι που υπάρχει εκ φύσεως δεν αλλάζει. Όσο κι αν προσπαθήσει κανείς να συνηθίσει μια πέτρα να πηγαίνει προς τα πάνω, πετώντας την στον αέρα, δεν θα το καταφέρει γιατί η πέτρα από τη φύση της πέφτει προς τα κάτω⁵. Ενώ η αρετή που δεν υπάρχει από τη φύση, αλλά ούτε και είναι ενάντια στη φύση, αποκτάται και τελειοποιείται με τη συνήθεια.

Κατά συνέπεια, αφού η αρετή δεν ανήκει ούτε στα πάθη, ούτε στις δυνάμεις, δεν μπορεί παρά να είναι ἔξη:

εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μήτε δυνάμεις, λείπεται ἔξεις αὐτάς εἶναι. (1106 a 12,13).

Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης κάνει μία ενδιαφέρουσα παρατήρηση σχετικά με την πραγματική ουσία της αρετής. Αν πάντα ισχύει ότι η αρετή καθιστά κάθε πράγμα του οποίου είναι αρετή, να βρίσκεται σε άριστη κατάσταση (εὖ ἔχον) και να επιτελεί σωστά

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε στα Στάγειρα της Μακεδονίας το 384 π.Χ. Το 367 π.Χ. έφυγε για την Αθήνα και εντάχθηκε στη φιλοσοφική κοινότητα της Ακαδημίας, όπου έμεινε μέχρι τον θάνατο του Πλάτωνα, το 347. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στην Άσσο, στα παράλια της Μ. Ασίας και μετά στη Μυτιλήνη. Το 342 π.Χ. με πρόσκληση του βασιλιά της Μακεδονίας, Φιλίππου Β', ανέλαβε την εκπαίδευση του νεαρού διαδόχου και το 335 επέστρεψε στην Αθήνα, όπου δίδαξε για 13 χρόνια στο Λύκειο. Αμέσως μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, το 323 π.Χ., εγκατέλειψε και πάλι την Αθήνα και εγκαταστάθηκε στη Χαλκίδα, όπου πέθανε έναν χρόνο μετά, το 322 π.Χ., σε ηλικία 63 ετών.

το έργο του (τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν) –όπως για παράδειγμα η αρετή του ματιού καθιστά σπουδαίο το ίδιο το μάτι αλλά και το έργο του, που είναι να βλέπει καλά– τότε και στην περίπτωση του ανθρώπου, η αρετή είναι ἔξη μέσω της οποίας ο άνθρωπος γίνεται αγαθός και επιτελεί σωστά το έργο του.

καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἡ ἔξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. (1106 a 23-26).

Οι δύο έννοιες που περιγράφει ο Αριστοτέλης είναι στην πραγματικότητα ταυτόσημες. Το μάτι είναι σπουδαίο γιατί μας κάνει να βλέπουμε καλά· δηλαδή γιατί επιτελεί τη λειτουργία για την οποία προορίζεται. Ένα μάτι που δεν βλέπει καλά δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να είναι σπουδαίο. Ομοίως, ο άνθρωπος είναι αγαθός όταν επιτύχει τη λειτουργία που τον χαρακτηρίζει, δηλαδή τον τελικό του προορισμό.

Ο W. D. Ross επισημαίνει ότι στην αναζήτηση της «χαρακτηριστικής λειτουργίας του ανθρώπου», ο Αριστοτέλης δίνει περιεχόμενο στην έννοια της ευδαιμονίας που ταυτίζεται με το ανθρώπινο αγαθό⁶. Προορισμός, επομένως, του ανθρώπου είναι η ευδαιμονία, και η αρετή οδηγεί σ' αυτήν μέσω της έξης σε ενάρετες πράξεις.

Η θεωρία της μεσότητας

Για να εξηγήσει ποια συμπεριφορά είναι ενάρετη, ο Αριστοτέλης αναπτύσσει⁷ τη θεωρία της μεσότητας. Αναφερόμενος στη σχέση των έξεων με τα πάθη⁸, είχε ονομάσει έξεις την καλή ή κακή στάση μας προς τα πάθη, και για να εξηγήσει ποια είναι η ορθή και ποια η λανθασμένη στάση συμπλήρωνε: *εί μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν, εἰ δὲ μέσως, εὖ* (1105 b 29-31). Εάν δηλαδή κάνουμε κάτι είτε με σφοδρότητα, έντονα είτε χαλαρά, χωρίς ένταση, είναι κακό. Αντιθέτως καλό είναι το μέσον.

Λέγοντας μέσον ο Αριστοτέλης εννοεί μία κατάσταση που απέχει από το πολύ αλλά και από το λίγο (δηλ. από τις ακρότητες), αλλά δεν είναι ένα αντικειμενικά οριζόμενο σημείο που προσδιορίζεται με αριθμητικό τρόπο. Αυτό το μέσον ονομάζει ο Αριστοτέλης *τὸ πρὸς ἡμᾶς* και διαφέρει από το *κατὰ τὸ πρᾶγμα* μέσον επειδή δεν απέχει αναγκαστικά εξίσου από τα δύο άκρα κι επειδή δεν είναι ίδιο για όλους, αλλά διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο, και εξαρτάται από παράγοντες που σχετίζονται με το υποκείμενο στο οποίο αναφέρεται. Εάν για παράδειγμα τα δέκα είναι πολλά και τα δύο είναι λίγα, τότε

το *κατὰ τὸ πρᾶγμα* μέσον είναι το έξι γιατί απέχει εξίσου (κατά τέσσερις μονάδες) τόσο από το ένα άκρο όσο και από το άλλο. Το *τοῦτο δὲ*, λέει ο Αριστοτέλης, *μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον* (1106 a 37-1106 b 1) διότι αν για τους αθλητές ποσότητα φαγητού 2 μυνων⁹ είναι λίγη και 10 μυνων πολλή, δεν σημαίνει πως ο προγυμναστής θα συστήσει ως ιδανική ποσότητα τις 6 μνες γιατί κι αυτές μπορεί για κάποιον πρωτόπειρο αθλητή να είναι πολλές, ενώ για κάποιον σωματώδη και έμπειρο να είναι λίγες. Κατά συνέπεια η αποφυγή της υπερβολής και της έλλειψης, και η αναζήτηση του μέσου που πρέπει να επιδιώκουμε, δεν αφορά το μέσον σε σχέση με το πράγμα, το οποίο ορίζεται αριθμητικώς, αλλά το μέσον σε σχέση με εμάς.

...πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἑλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. (1106 b 6-9).

Με τον τρόπο αυτόν λειτουργώντας κάθε τέχνη, παράγει έργα που χαρακτηρίζονται από τελειότητα κι αφού η αρετή όπως και η φύση είναι ανώτερη από κάθε τέχνη, στο μέσον πρέπει να αποβλέπει (*τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστικὴ*) [1106 b 17, 18]).

Προφανώς το μέσον δεν είναι μία ευρεία περιοχή μεταξύ της υπερβολής και της έλλειψης, αλλά ούτε και ένα ελαστικό σημείο που μπορεί να μετακινείται κατά το δοκούν σ' αυτήν την περιοχή. Απεναντίας η μεσότης που αναφέρεται στην αρετή είναι συγκεκριμένη και, ως επιλογή και πράξη, πρέπει να εκδηλώνεται κατά το δέον (*ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὐ ἔνεκα καὶ ὡς δεῖ* [1106 b 23, 24], δηλαδή, όποτε πρέπει, για τα πράγματα που πρέπει, με τους ανθρώπους που πρέπει, για τον λόγο που πρέπει και όπως πρέπει)· ποιοι παράγοντες καθορίζουν όλα αυτά τα «πρέπει», θα δούμε παρακάτω στον ορισμό της αρετής.

Ο Αριστοτέλης διευκρινίζει βέβαια ότι αναφέρεται στην ηθική αρετή γιατί αυτή έχει

σχέση με τα πάθη και τις πράξεις και σ' αυτά υπάρχει υπερβολή, έλλειψη και μέσον. Σε ό,τι αφορά τις διανοητικές αρετές, δηλαδή τη σοφία, τη σύνεση και τη φρόνηση, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για μεσότητα γιατί εκεί μας ενδιαφέρει το ανώτερο δυνατό σημείο. Όπως επίσης και στην αρετή την ίδια, η οποία μπορεί μεν να είναι μεσότης, όπως ήδη αναφέρθηκε, αλλά μεσότης από την άποψη της αναζήτησης της ουσίας και του περιεχομένου της. Ως έκφραση του αρίστου είναι ένα ακρότατο σημείο που «δὲν ἐπιδέχεται περαιτέρω ἀνύψωσιν»¹⁰.

... κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τὸ τί ἦν εἶναι λέγοντα μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης. (1107 a 6-8).

Ακόμη όμως και αναφορικά με τα πάθη και τις πράξεις, η μεσότης δεν μπορεί να έχει γενική εφαρμογή (οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πράξεις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα [1107 a 9, 10]) γιατί υπάρχουν πράξεις και πάθη τα οποία είναι φαύλα καθ' αυτά. Δεν έχει σημασία αν κλέβει κανείς πολύ ή λίγο· η ίδια η κλοπή είναι πράξη εσφαλμένη και κατακριτέα, και δεν υπάρχουν στιγμές ή συνθήκες που θα την επέτρεπαν. Το ίδιο συμβαίνει με πλήθος άλλα φαύλα πάθη και πράξεις: τη μοιχεία, τον φόνο, την ακολασία τον φθόνο την αναισχυντία κ.λπ.

Κατ' αντίστροφο τρόπο πράξεις ή πάθη αξιέπαινα, αν και οντολογικά αποτελούν μεσότητες (όπως η ίδια η αρετή), αξιολογικά αποτελούν άκρα όπως για παράδειγμα η ανδρεία που βρίσκεται μεν μεταξύ θράσους και δειλίας¹¹ αλλά δεν μπορούμε να πούμε για κάποιον ότι είναι υπερβολικά ανδρείος ή λίγο ανδρείος, αλλά ότι είναι ή δεν είναι. Αν δεν είναι ανδρείος τότε κλίνει προς μία υπερβολή (θράσος) ή μία έλλειψη (δειλία): ... ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις διὰ τὸ μέσον εἶναι πῶς ἄκρον. (1107 a 24, 25).

Ο ορισμός της αρετής

Ο ορισμός της αρετής την προσδιορίζει ως

προαιρετική έξη, που χαρακτηρίζεται από μεσότητα, όπως ορίζεται από τον λόγο και σύμφωνα με τη γνώμη του φρόνιμου ανθρώπου.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἔξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. (1106 b 40 - 1107 a 1,2)

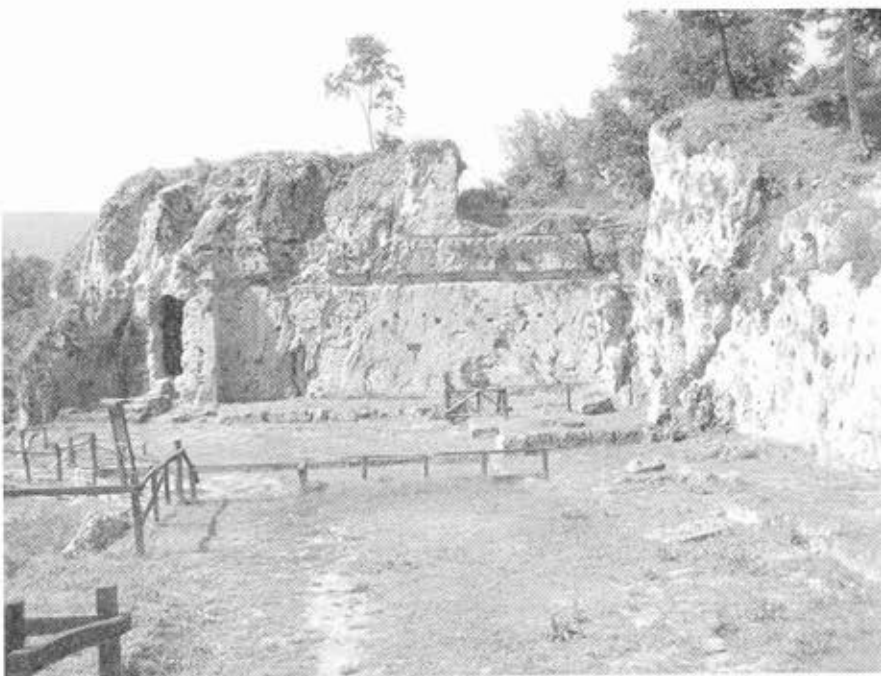
Την αντίληψη ότι η αρετή αποκτάται με τον εθισμό σε ενάρετες πράξεις ο Αριστοτέλης την κατέστησε σαφή σημειώνοντας ότι γίνεται κανείς δίκαιος ή σώφρων συνηθίζοντας να πράττει πράξεις δίκαιες ή σώφρονες. Ωστόσο, αυτό από μόνο του δεν αρκεί γιατί μπορεί μια ενέργεια να γίνει τυχαία, ή κατόπιν υποδείξεως ή ακόμη κατόπιν καταναγκασμού. Τέτοιου είδους πράξεις, ακόμη κι αν είναι ενάρετες, δεν οδηγούν στην αρετή. Προϋπόθεση, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι αυτός που πράττει, να έχει επίγνωση αυτού που πράττει, και οι πράξεις του να είναι αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης κι επιλογής¹².

... τὰ [...] κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα οὐκ ἔαν αὐτὰ πῶς ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἔαν ὁ πράττων πῶς ἔχων πράττῃ, πρῶτον μὲν ἔαν εἰδῶς, ἔπειτ' ἔαν προαιρούμενος... (1105 a 31-35).

Η γνώση είναι καθοριστική όχι μόνο για τη διαδικασία της ενσυνείδητης-εγνωσμένης επιλογής αλλά και γιατί μας βοηθάει να αντιληφθούμε σε τι συνίσταται η μεσότητα στην οποία πρέπει να εθιστούμε. Με άλλα λόγια, η μεσότητα ορίζεται λόγω (διαμορφώνεται δηλαδή ως σκέψη-γνώση στο έλλογο μέρος της ψυχής), σύμφωνα με πρότυπα που καθορίζει το αξιολογικό κριτήριο του φρονίμου ανδρός (ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν). Όπως επισημαίνει ο Π. Κόντος¹³ το αξιολογικό αυτό κριτήριο δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως διατυπωμένος ηθικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο πρέπει κανείς να ενεργεί, αλλά ως δυνατότητα για κρίση, προερχόμενη από την έμπρακτη αντίληψη του αγαθού που υπαγορεύει ο ενάρετος βίος.

Η ηθική δεν μπορεί να λειτουργεί θεωρητικά και αυτόνομα (οὐ γὰρ ἵνα εἰδῶμεν τί ἐστὶν

ἡ ἀρετὴ σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα, ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς [1103 b 31-33]) και για τον Αριστοτέλη δεν συνίσταται τελείωση του ανθρώπου έξω από την πολιτική κοινότητα: ο «φρόνιμος» είναι στην πραγματικότητα η προσωποποίηση¹⁴ του προτύπου βάσει του οποίου πρέπει να προσεγγίζονται τα ηθικά ζητήματα στο πλαίσιο της κοινότητας αυτής ή, όπως γράφει ο M. Vegetti, η «μέση συμπεριφορά όλων των [...] ἐν ἀρετῶν πολιτῶν»¹⁵.

Η τοποθεσία κοντά στη Νάουσα, η επικαλούμενη «σχολή Αριστοτέλους» είναι με μεγάλη βεβαιότητα το μέρος όπου ο νεαρός Αλέξανδρος έγινε, μεταξύ άλλων, κοινωγός της αριστοτελικής ηθικής. Έχει ενδιαφέρον η παρατήρηση του Δ. Λυπουρλή ότι η ηθική αυτή εντάσσεται αποκλειστικά στο πολιτικό πλαίσιο της ελληνικής πόλης-κράτους, γεγονός που εξηγεί την αντίφαση της δημιουργίας από τον Αλέξανδρο μιας αχανούς αυτοκρατορίας ξένης προς τις ηθικές και πολιτικές αρχές που διδάχθηκε από τον Αριστοτέλη. (Βλ. σχετ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο Β', εισ.-μτφρ.-σχ. Δ. Λυπουρλή, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2002, σ.σ. 91-94).

Τα δύο σκέλη του ορισμού της αρετής είναι αλληλένδετα. Όπως ήδη εξηγήσαμε, η συνήθεια χωρίς την γνώση δεν αποτελεί αρετή γιατί η γνώση είναι απαραίτητη και για τον καθορισμό της προς ἡμᾶς μεσότητος αλλά και για την επιλογή της πρακτικής εφαρμογής της. Από την άλλη μεριά, η γνώση από μόνη της και πάλι δεν οδηγεί στην αρετή. Όπως η γνώση μόνη των ιατρικών συμβουλών δεν οδηγεί στην ίαση εάν αυτές δεν εφαρμοστούν, έτσι και η γνώση της αρετής είναι άχρηστη αν δεν μετατραπεί σε καθ' ἑξιν εφαρμογή ἐν ἀρετῶν πράξεων¹⁶. Μόνο η απόλυτη συνεργασία του ἔλλογου μέρους της ψυχῆς όπου εδράζεται η γνώση του αγαθού, με το ἄλογο μέρος το οποίο ευθύνεται για την εφαρμογή του, οδηγεί στην αρετή και ἄρα στην ευδαιμονία¹⁷. Η ανατροπή της σωκρατικής θέσης ότι η αρετή είναι γνώση, δεν απαξιώνει τελικά τη σημασία της αγωγῆς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το απόσπασμα παραθέτει ο Δ. Λυπουρλής (Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο Β', εισ.-μτφρ.-σχ. Δ. Λυπουρλή, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονί-

κη 2002, σ. 64). Στον ίδιο ανήκει και η επισήμανση ότι «... ο ορισμός του της ευδαιμονίας υποχρέωσε [...] τον Αριστοτέλη να αναζητήσει επίμονα [...] τον ορισμό της αρετής: στην πραγματικότητα τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι, σχεδόν στο σύνολό τους, μια διεξοδικότατη διερεύνηση του ενδιαφέροντος αυτού θέματος», (στο ίδιο, σ. 67).

2. «...“ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν ἐστίν”» (Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, ο.π., σημ. 43, σ.σ. 199, 200).

3. Ο χαρακτηρισμός των παθῶν ως συναισθημάτων βρίσκει αντίθετο τον Δ. Λυπουρλή με το επιχείρημα ότι, ως «ἄλογες παρορμήσεις της ψυχῆς», τα πάθη αποτελούν «καθαρά βιολογικές ιδιότητες του ανθρώπου» (Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, ο.π., σ.σ. 70, 71). Ωστόσο ακριβῶς με την έννοια αυτή, τα ανθρώπινα συναισθήματα συνιστούν μια ακούσια λειτουργία του ανθρώπου (φοβάται κανείς ή οργίζεται ή αγαπά ή ζηλεύει χωρίς να το επιδιώκει) και είναι αυτή η διάκριση που εννοεί ο Αριστοτέλης σε σχέση με τις δυνάμεις και τι ἔξεις. Το γεγονός αυτό νομιμοποιεί

κατά τη γνώμη μου τη χρήση του χαρακτηρισμού που χρησιμοποιείται από πολλούς μελετητές (βλ. ενδεικτικά Ross W.D., *Αριστοτέλης*, μτφρ. Μ. Μητσού, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα ³2001, σ.287).

4. Ο W.D. Ross αντιδιαστέλλει την εκούσια πράξη από την προαίρεση, κατατάσσοντας την τελευταία σε ένα υψηλότερο επίπεδο όσον αφορά την αξία της στην εφαρμογή ενάρξεων πράξεων (βλ. σχετ. Ross W.D., *Αριστοτέλης*, ο.π., σ.σ. 283-285). Η έννοια της προαιρέσεως λόγω της ειδικής σημασίας της στον ορισμό της αρετής θα μας απασχολήσει διεξοδικότερα παρακάτω.

5. 1103 a

6. Βλ. σχετ. Ross W.D., *Αριστοτέλης*, ο.π., σ.σ. 271, 272. Ο Ross διευκρινίζει ότι χαρακτηριστικό του ανθρώπινου αγαθού είναι ότι το ίδιο αποτελεί τέλος και όχι μέσον για την επίτευξη άλλου σκοπού. (Προβ. και το σχόλιο του Δ. Λυπουρλή, *Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια*, ο.π., σημ. 56, σ.σ. 204-206).

7. Για τις οφειλές της αριστοτελικής θεωρίας της μεσότητας στον Πλάτωνα, βλ. Düring I., *Ο Αριστοτέλης, Παρουσίαση και Ερμηνεία της Σκέψης του*, μτφρ. Α. Γεωργίου-Κατσιβέλα, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα ²2003, σ. 224 κ.ε.

8. Η παρατήρηση ανήκει στον Δ. Λυπουρλή (*Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια*, ο.π., σ.72).

9. Η αττική μνα (= 100 δραχμές) ήταν μονάδα βάρους που αντιστοιχούσε σε 430 περίπου γραμμάρια και, προκειμένου για ψωμί σιταριού, σε 1160 περίπου θερμίδες.

10. Η διατύπωση ανήκει στον Κ.Δ. Γεωργούλη που παραπέμποντας στον Ν. Χάρτμαν παρατηρεί ότι η μεσότης αφορά την οντολογική διάσταση που αναφέρεται στο περιεχόμενο της ηθικής πράξεως αλλά από αξιολογική άποψη, «ή αρετή είναι κάτι τὸ ἀπόλυτον, μὴ ἐπιδεχομένη οὔτε ὑπερβολὴν οὔτε ἔλλειψιν.» (Γεωργούλης Κ.Δ., *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα ⁴2004, σ. 309).

11. 1107 b 1-5

12. Για την ειδική σημασία της έννοιας της προαίρεσης βλ. την ανάλυση του W. D. Ross (Ross W.D., *Αριστοτέλης*, ο.π., σ.σ. 283-285).

13. Κόντος Π., «Ηθική και Πολιτική Φιλοσοφία», στο Βιρβιδάκης Σ., κ.α., *Ελληνική Φιλοσοφία και Επιστήμη: Από την Αρχαιότητα έως τον 20^ο Αι-*

ώνα, τομ. Α', εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2000, σ. 208.

14. Στο ίδιο.

15. Vegetti M., *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, εκδ. Τραυλός, Αθήνα ¹⁰2003, σ. 249 (η υπογράμμιση δική μου).

16. 1105 b 14-20

17. Βλ. σχετ., Ζιγκόν Ο., *Βασικά Προβλήματα της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1991, σ.σ. 291-293.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΜΕΛΕΤΕΣ

Βιρβιδάκης Σ., κ.α., *Ελληνική Φιλοσοφία και Επιστήμη: Από την Αρχαιότητα έως τον 20^ο Αιώνα*, τομ. Α', εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2000.

Γεωργούλης Κ.Δ., *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα ⁴2004.

Ζιγκόν Ο., *Βασικά Προβλήματα της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1991.

Brun J., *Ο Αριστοτέλης και το Λύκειο*, μτφρ. Μ. Η.Π. Νικολούδης, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ.

Düring I., *Ο Αριστοτέλης, Παρουσίαση και Ερμηνεία της Σκέψης του*, μτφρ. Α. Γεωργίου-Κατσιβέλα, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα ²2003.

Ross W.D., *Αριστοτέλης*, μτφρ. Μ. Μητσού, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα ³2001.

Vegetti M., *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, εκδ. Τραυλός, Αθήνα ¹⁰2003.

Β. ΚΕΙΜΕΝΑ

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλίο Β', εισ.-μτφρ.-σχ. Δ. Λυπουρλή, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002.

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλία Α' - Δ', εισ.-μτφρ.-σχ. Δ. Λυπουρλή, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2006.

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλία Ε' - Κ', εισ.-μτφρ.-σχ. Δ. Λυπουρλή, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2006.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΛΟΓΓΟΥ ΚΑΙ ΤΣΙΤΣΗ

Μια προσωπική μαρτυρία

Του Γεωργίου Ντελιόπουλου

Εισαγωγικά

Δεν θα ήταν υπερβολή να λέγαμε πως η γη της Ημαθίας είναι ένας τόπος ευλογημένος από το Θεό. Εδώ ο δημιουργός έβαλε τις δυνάμεις του και την σοφία να προικίσει και να στολίζει τις δύο όμορφες νύφες του Βερμίου, τη Βέροια με τον πανάρχαιο πολιτισμό της, και τις αμέτρητες Βυζαντινές εκκλησίες, και τη Νάουσα με τα ιδιαίτερα κάλλη της που όμοια δεν μπορείς να συναντήσεις σε ολόκληρο τον ντουιιά.

Η Νάουσα της Μακεδονίας, υπήρξε για αιώνες πρωτοπόρα σε πολλούς τομείς, Πρώτη στην αμπελουργία, πρώτη στην καλλιέργεια φρούτων, πρώτη στην οινοποιία. Εδώ πρέπει όμως να απογειωθούμε και να μεταφερθούμε σε μια άλλη εποχή αρκετά πίσω, και να γνωρίσουμε καλύτερα μερικές οικογένειες της πόλης.

Οι οικογένειες Γρ. Λόγγου και Δημ. Τσίτση

Είχα την τύχη σε ηλικία 19 ετών να γνωρίσω όσο κανείς άλλος δύο από τις πιο παλιές οικογένειες της Νάουσας. Την οικογένεια Θωμά Γρ. Λόγγου, και την οικογένεια Γρηγορίου Δ. Τσίτση στην γενέτειρά μου, το Κεφαλοχώρι. Μια γνωριμία που συνεχίζεται από το 1955 ως σήμερα.

Για να πιάσουμε όμως το νήμα από τη αρχή πρέπει να γυρίσουμε τον δείκτη του χρόνου πίσω στα 1860 περίπου. Όταν ο προύχοντας της Βέροιας Ιωάννης Μαλακούσης και η σύζυγος Ευδοξία παντρεύουν τις τρεις κόρες σε ιστορικά τζάκια της Νάουσας και της Βέροιας. Η πρώτη κόρη η Μαριγώ, παντρεύτηκε τον μεγάλο γιατρό Θωμά Πρωτοψάλτη, και απέκτησε μια κόρη την Ευδοξία, την μετέπειτα σύζυγο του βιομηχάνου

Νάουσας Γρηγορίου Λόγγου. Η δεύτερη κόρη, η Ευθυμία, παντρεύτηκε τον Βεροιώτη γιατρό Στέργιο Μάρκου, και η τρίτη κόρη, η Ευανθία, παντρεύτηκε το 1884 τον άρχοντα Βεροιώτη Στέφανο Μερ. Χατζηνικολάκη ή Κόρτη, όπως τον γνωρίσαμε εμείς στο Κεφαλοχώρι.

Ο Γρηγόρης ή Γαλάκης Λόγγος απέκτησε με την Ευδοξία πέντε παιδιά. Τον Δημήτρη ή Μήτσο, τον Θωμά, την Μαρίκα και την Λίτσα και μια ακόμα κόρη που δεν θυμάμαι το όνομα της. Ο Μήτσος σπούδασε στη Γερμανία πολιτικές επιστήμες και οικονομία και αργότερα πολιτεύτηκε. Ο Θωμάς σπούδασε στην Βιέννη της Αυστρίας χημικός μηχανικός και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Βερολίνο. Οι δύο θυγατέρες του Γαλάκη παντρεύτηκαν βιομηχάνους, όπως συνήθιζαν εκείνη την εποχή να ενώνονται τα πλούτη με τους γάμους. Η πρώτη πήρε τον καπνέμπορο και βιομήχανο Σακά, η δεύτερη τον βιομήχανο Γεωργιάδη, που είχε το εργοστάσιο μύρας FIX στη Θεσσαλονίκη και η τρίτη τον μεγάλο αρχιτέκτονα της εποχής Νικόπουλο, ο οποίος είχε κάνει τα σχέδια δωρεάν για την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στο Κεφαλοχώρι το 1934.

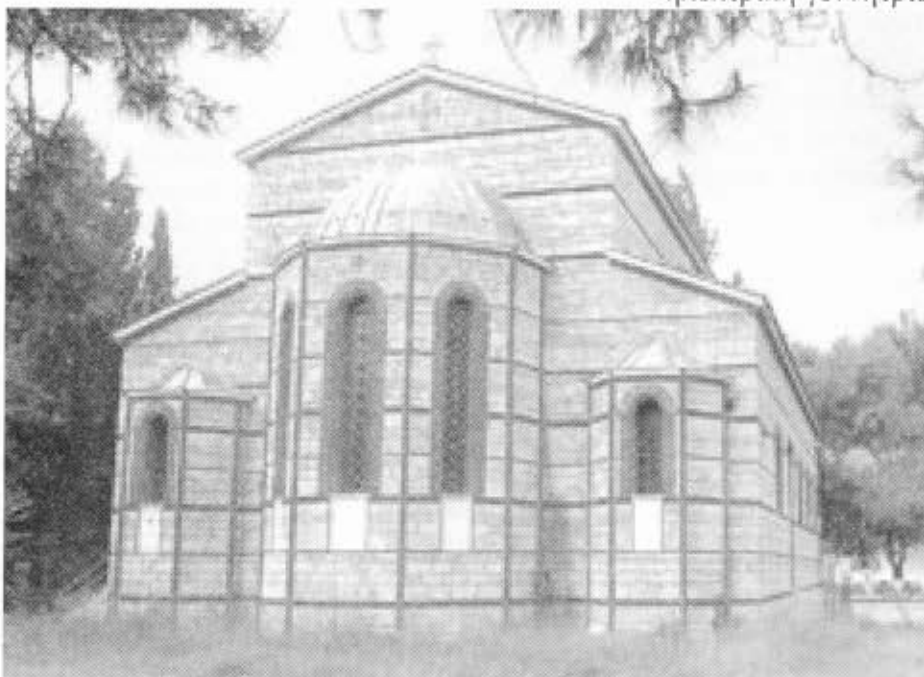
Ο πρωτότοκος Δημήτριος Λόγγος μένει ανύπαντρος και ζει συνέχεια στην Ευρώπη, Γαλλία, Ελβετία, Γερμανία.

Ο Θωμάς Λόγγος, που θα είναι και ο συνεχιστής των βιομηχανιών, παντρεύτηκε την κόρη του συνεταίρου του Δ. Τσίτση, την Μίκα (Μαρία) και απέκτησαν δύο παιδιά, την Ευδοξία και τον Γρηγόρη. Είναι η δεκαετία 1930 και τα εργοστάσια στη Νάουσα, Έδεσσα και Θεσσαλονίκη βρίσκονται στις καλύτερες μέρες. Είναι η περίοδος που τα πλούτη κατατάσσουν την οικογένεια

στα πρώτα ονόματα των βιομηχάνων. Ο γάμος του Γρηγορίου Λόγγου με την κόρη του Τσίτση θα αβγατίσει τις δραστηριότητες και ο δείκτης ανεβαίνει συνεχώς.

Η μητέρα του Θωμά, η Ευδοξία, παίρνει προίκα από την οικογένεια Μαλακούση. Το ίδιο και οι άλλες δύο κόρες, η Ευθυμία και Ευανθία. Μεγάλα κτήματα αγοράζονται από τους μπέηδες του Κεφαλοχωρίου και του Λουτρού. Χιλιάδες στρέμματα είναι οι εκτάσεις σε όλο τον κάμπο. Μία μεγάλη έκταση γόνιμη είναι η περιοχή Χωλιβάς, εκεί όπου είναι σήμερα το μοναστήρι της Αγίας Κυριακής, στο Λουτρό. Εκεί ο Γαλάκης Λόγγος κάνει μεγάλες εγκαταστάσεις και έχει κοπάδια πρόβατα. Μεγάλο όμως τσελιγκάτο έχει και στο Άδενδρο με 3000 χιλ. πρόβατα.

Στο κτήμα Χωλιβάς υπάρχει ένα απομεινάρι δάσος με αιωνόβια φτελιάδια «Καραγάτσι». Εκεί, στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι κάτοικοι του Λουτρού – Βοσκοί βρήκαν τη εικόνα την εικόνα της Αγίας Κυριακής πάνω σε ένα κούφιο φτελιάδι. Το θεώρησαν θαύμα και έκτοτε έστησαν ένα

Η εκκλησία της Αγίας Κυριακής στο Κεφαλοχώρι Ημαθίας

παρεκκλήσι. Η χάρη της Αγίας Κυριακής με τα θαύματα της έγινε γρήγορα γνωστή σε όλη τη Μακεδονία και πιο πέρα και ο Λόγγος έστησε

εκκλησία και χάρισε πάνω από 200 στρέμματα γης για την θαυματουργή εικόνα. Έχτισε ξενώνα, στάβλο για τα ζώα κι έβγαλε δύο βρύσες με άφθονο τρεχάμενο νερό για τους προσκυνητές, που ως τότε ξεδιψούσαν με τα νερά του Αλιάκμονα. Το 1934-35 με δική του φροντίδα γίνεται το ανάχωμα γύρω-γύρω από την εκκλησία για να προστατευτεί το μοναστήρι με τις εγκαταστάσεις. Εργάστηκαν άνθρωποι από τα τρία κοντινά χωριά. Λουτρό, Κεφαλοχώρι, Π. Πρόδρομος, εθελοντική προσωπική εργασία, αλλά και από άλλα χωριά του Ρουμλουκιού.

Πολύ καλή οργάνωση είχε στο αγρόκτημα του Κεφαλοχωρίου που ήταν μέσα στο χωριό. Εκεί λειτουργούσε ένα σύγχρονο τυροκομείο για εκείνη την εποχή. Τα τυριά, τα κασέρια, την ούρδα και τον άριστης ποιότητας μπάτσιο τα πουλούσε στη Θεσσαλονίκη και στην αγορά των Βαλκανίων, φτάνοντας ως την Ανατολή, στην Πόλη. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα λειτουργεί τον πρώτο αλευρόμυλο στο Κεφαλοχώρι με ντίζελ μηχανή τύπου Ruston και γυρίζει δύο ζεύγη μυλόπετρες, έχει ηλεκτρική γεννήτρια και φωτίζει όλα τα κτίσμα-

τα στο κτήμα. Στην δεκαετία 1940 λειτουργεί τον πρώτο λαδόμυλο – σουσαμόμυλο. Στο κτήμα αυτό ο Γαλάκης Λόγγος κατεβαίνει συχνά με το βασιλικό παϊτόνι, το οποίο είχε αγοράσει από τον Βασιλιά της Σερβίας. Τον συνόδευαν πάντα οι δύο πιστοί σωματοφύλακες. Ο Ναουσαίος Γ. Γουργουλιάτος και ένας ακόμα αδρός άντρας, με φυσεκλίκια και γκρα (τύπος όπλου), Μπάκακας το όνομα του. Κάθε φορά που ο Γαλάκης κατέβαινε στο χωριό γινόταν μεγάλος ντόρος, τον υποδέχονταν με τιμές οι χωριανοί. Πή-

γαινε την Κυριακή στην εκκλησία και μετά την απόλυση μοίραζε χρήματα και άλλα καλούδια σε φτωχίες οικογένειες. Έλεγαν πως ήταν πολύ θρησκευόμενος άνθρωπος και πονόψυχος. Είναι

γνωστό εξάλλου από τις αγαθοεργίες του και τις δωρεές. Στη Νάουσα χάρισε το σχολείο «ΓΑΛΛΑ-ΚΕΙΑ» έκτισε την Αγία Κυριακή και της έδωσε ένα μεγάλο μέρος από τα χωράφια του. Όσο για τα παιδιά του, τον Θωμά και τον Μήτσο, σπανίως κατέβαιναν στο κτήμα του Κεφαλοχωρίου. Τους είχαν απορροφήσει οι δουλειές στην Ευρώπη με τα προϊόντα των εργοστασίων.

1936: Στην Ελλάδα τα εργοστάσια Τσίτση – Λόγγου απασχολούν 1000 εργατοϋπαλλήλους. Στην Θεσσαλονίκη λειτουργεί εκκοκκιστήριο βάμβακος, κλωστήριο και υφαντουργείο καθώς και βαφείο. Από την αλυσίδα αυτή των εργοστασίων την παραγωγή προμηθεύονται τα τρία σώματα Στρατού, Ξηράς, Ναυτικού και Αεροπορίας. Ο Θωμάς Λόγγος επιστρέφει στη Νάουσα από την Ευρώπη για να αναλάβει την μεγάλη κλωστοϋφαντουργία και άλλες δραστηριότητες με τον πεθερό του **Δημήτριο Τσίτση** και τον κουνιάδο του **Γρηγόρη Τσίτση**. Όμως δεν πρόλαβε να πατήσει το πόδι του και το εργοστάσιο πήρε φωτιά, με έναν περίεργο τρόπο, που άφησε πολλά ερωτήματα. Μετά από αυτό ο Θωμάς με την Μίκα φεύγουν ξανά στην Ευρώπη. Εκεί συνεργάζεται με Άραβες, Σεΐχηδες και γρήγορα γίνεται το πρώτο όνομα στην Κ. Ευρώπη.

1950-1960: Είναι η δεκαετία των αλλαγών μετά τους πολέμους και τον εμφύλιο σπαραγμό. Έρχονται στη ζωή μας συνεχώς ξενόφερτα προϊόντα κάθε μορφής.

1955 Αύγουστος: Προσλαμβάνομαι ως βοηθός μυλωνά στο κτήμα του Λόγγου στο Κεφαλοχώρι, κοντά στον Ναουσαίο Σταύρο Μήτσαλα. Για τους αλευρόμυλους με πέτρες κλείνει ο κύκλος. Βγαίνουν οι κυλινδρόμυλοι, τα μπουράτα. Ο Σταύρος Μήτσαλας συνταξιοδοτείται κι αναλαμβάνω εγώ τον αλευρόμυλο για λίγο καιρό. Αυτή την περίοδο συχνά πυκνά εμφανίζεται ο Θωμάς Λόγγος με μια περίεργη συμπεριφορά ενός κυνηγημένου ανθρώπου. Έρχεται με ένα παλιό αμάξι Ρενό. Συχνά φέρνει την αρχόντισσα γυναίκα του κυρία Μίκα (Μαρία) και τα παιδιά του, την Ευδοξία – Εύη και τον ατίθασο Γρηγοράκη. Πολλά ακούγονται από τον Μήτσαλα, ο οποίος κάθε Σαββατοκύριακο ανέβαινε στην Νάουσα και έφερνε τα χαμπέρια, που δεν ήταν ευχάριστα για

τον Θωμά Λόγγο.

Έβγαλε στο σφυρί όλα τα κτήματα στην Αγία Κυριακή από την δυτική πλευρά. Τα αγόρασε ο Σωτήρης Γιουβανόπουλος. Είναι τα κτήματα του Γαλάκη, που τα είχε πάρει προίκα από την οικογένεια Μαριγώς Μαλακούση - Πρωτοψάλτη.

1956 Πάσχα: Στο κτήμα, εγώ διατηρώ εκατοντάδες κόττες, πάπιες, χήνες. Τα αυγά αμέτρητα. Πηγαίνω τα πασχαλινά δώρα στο αφεντικό Λόγγο στη Θεσσαλονίκη, Μεγάλη Βδομάδα στη Β. Ηρακλείου. Θαμπώνομαι από τα γραφεία και τις εγκαταστάσεις λιανικής πώλησης εμπορευμάτων. Ένα γραφείο με τζαμαρίες στρόγγυλες, τρία τηλέφωνα μαύρα, από βακελίτη τα οποία συνεχώς κουδουνίζουν και ο Θωμάς Λόγγος συνεχώς κρατάει δύο στο χέρι. Κάτι πολυθρόνες δερμάτινες μαύρες. Γύρω-γύρω ακριβοί πίνακες ζωγραφικής με τους Λογγαίους, τους Τσίτσιδες και άλλους συνεταίρους ενός αιώνα από τη Νάουσα. Για να περάσω στο γραφείο έπρεπε να γίνει ανάκριση από την ιδιαιτέρα του. Όταν είπα πως είμαι από το κτήμα του Κεφαλοχωρίου, άλλαξε συμπεριφορά η κυρία, αλλά και οι άλλοι ήθελαν να μάθουν τι είχαν τα καλάθια από το χωριό. Περίμενα αρκετή ώρα να κοπάσουν τα τηλέφωνα. Ο Θωμάς φαίνεται πως έδινε τον αγώνα να διασώσει ότι ήταν δυνατόν από τα περιουσιακά στοιχεία που είχαν δημιουργήσει οι γονείς και οι πρόγονοι του από το 1860 ως το 1960. Εκατό ολόκληρα χρόνια κράτησε αυτή η ιστορία του πλούτου. Φαίνεται όμως πως το πλοίο με τους θησαυρούς είχε πάρει νερά, και βυθιζόταν και ο καπετάνιος αδίκως προσπαθεί. Τα σύννεφα συνεχώς φέρνουν καταιγίδες από Νάουσα, Έδεσσα, Θεσσαλονίκη και οι βροντές δημιουργούν ένα αλαλούμ στην ψυχή του Θωμά Λόγγου. Κάποια στιγμή με είδε και μου έκανε νόημα να περάσω μέσα. Πάτησε ένα κουμπί και ήρθε το γλυκό πορτοκάλι. Με ρώτησε πως πάμε στο κτήμα, τι κάνουν τα άλογα που είχε φέρει από τη Θεσσαλία για αναπαραγωγή του Ιπποδρόμου. Του είπα πως ο Σταύρος Μήτσαλας και εγώ ετοιμάσαμε πασχαλινά δώρα από το κτήμα, ένα αρνί και ένα καλάθι κόκκινα αυγά, βούτυρο αγελαδινό, φρέσκο.

Αφού έμαθε ότι το κτήμα είναι καλά με έστειλε να πάω τα καλάθια στο σπίτι του στην Αγγελάκη.

Εκεί μου άνοιξε την πόρτα η κόρη του η Ευδοξία, μια συνομήλικη μου, νόστιμη κοπελίτσα, αφράτη, με ελεύθερο το βλέμμα της, ενώ εγώ ήμουν φοβισμένος, ντροπαλός. Άνοιξαν το ηλεκτρικό ψυγείο και μου πρόσφεραν πορτοκαλάδα κρύα. Πρώτη φορά είχα δει ηλεκτρικό ψυγείο. Εμείς στο χωριό δεν είχαμε ούτε παγωνιέρα. Το μόνο δροσερό νερό που πίναμε ήταν της στάμνας. Της έδωσα τα καλούδια και εκείνη με ευχαρίστησε θερμά. Κάπου-κάπου με βλέπανε στο πρόσωπό και μιλούσαν μια ξένη γλώσσα μάνα και κόρη. Ποιος ξέρει τι να έλεγαν. Φαντάζομαι πώς έβλεπαν εκείνο το σταφιδασμένο, χλωμό πρόσωπο από την κακουχία. Ένας ταλαιπώρος νέος που δεν χόρταινε τον ύπνο και κουρασμένος από τα βάρη που σήκωνε καθημερινά στην πλάτη του στον αλευρόμυλο. Τέλος με ξεπροβόδησαν και με ευχαρίστησαν.

Δεν πέρασε όμως πολύς καιρός και ο Θωμάς Λόγγος εγκαταλείπει την Β. Ηρακλείου, τα γραφεία, τα πολλά τηλέφωνα και έρχεται στο κτήμα να βρει καταφύγιο. Εκείνο τον καιρό στο χωριό μας, όπως και σε όλα τα καμποχώρια υπήρχε μόνο ένα τηλέφωνο «γαργάρα» με πίνακα και με βύσματα. Το είχε μια ανάπηρη κοπέλα η Βέτα. Με παρακάλεσε ο Θωμάς Λόγγος να πω στη τηλεφωνήτρια να μην μας φωνάζει όταν κάποιος καλεί και τον ζητά.

Ο Θωμάς, που κάποτε ζούσε στην Ευρώπη, με Σεΐχηδες, με πλούτη και δόξα, τώρα έχει πέσει χαμηλά. Είναι ο γιος του Γαλάκη Λόγγου, είναι ο εγγονός της Μαριγώς Μαλακούση, είναι εκείνος που μετά που μετά την κατάρρευση της οικονομίας από πολέμους οι Γερμανοί ζητούν την οικονομική του στήριξη. Ο Θωμάς Λόγγος, ο μοναδικός γαμπρός του Δημήτριου Τσίτση, με εργοστάσια και αμύθητα πλούτη, τώρα είναι μόνος, μόνο με έναν και μοναδικό εργάτη του κτήματος. Έναν αδύναμο ολιγογράμματο νέο, μα εκείνος στηρίζει τα πάντα σ' αυτόν.

Εγώ μαγειρεύω και φροντίζω καθημερινά για τις ανάγκες που έχει. Στο κτήμα υπάρχουν ακόμα πλούτη. Κότες, πάπιες, χήνες και μερικές βελτιωμένες αγελάδες με αρκετό γάλα. Υπάρχουν οπωροφόρα δέντρα και ο μύλος βγάζει ένα μικρό μεροκάματο, μα δεν φτάνει ούτε για τα λειτουργ-

γικά του έξοδα. Είναι και η εποχή που βγήκε και ο Σταύρος Μήτσαλας στη σύνταξη.

Σαν νύχτωνε έκλεινε η ψυχή του. Εγώ φρόντιζα, πριν ανέβει πάνω στο διώροφο κονάκι, που το είχαν κτίσει τούρκοι μπέηδες, ποιος ξέρει πότε, του άνοιγα το ραδιόφωνο να ακούσει ειδήσεις και μουσική. Ήταν ένα ραδιόφωνο μεγάλο, το είχε φέρει το 1948 – 49 ο αδερφός του ο Μήτσος, μάρκας TELEFUNKEN με ξηρή μπαταρία μπέρεκ. Νύχτες ολόκληρες περνούσαμε μαζί. Δεν ήθελε να με αφήσει μόνο. Ήθελε συνεχώς να αφηγείται ιστορίες από τη ζωή του, λες κ εγώ ήμουν ο εξομολόγος του. Άνοιγε συχνά την καρδιά του, την ψυχή του, και έβγαζε όλα όσα είχε μέσα συσσωρευμένα. Τα λάθη του, αλλά και για εκείνους τους λογιστάδες που τον είχαν κατακλέψει.

Είχε αθώα, απονήρευτη ψυχή. Μου έλεγε συχνά πως ήθελε να εξυγιάνει τα εργοστάσια με σύγχρονης τεχνολογίας μηχανήματα, τα δικά του και του Γρηγόρη Τσίτση, που κι εκείνος ερχόταν συχνά στο κτήμα και τον φρόντιζα εγώ. Το μεγάλο παράπονο και την ευθύνη για την πτώση τους την χρέωνε στην κυβέρνηση της δεξιάς – στον Κ. Καραμανλή, διότι δεν τους χρηματοδότησε, αλλά έδωσε χρήματα στον νότο, στη γνωστή Πειραιϊκή Πατραϊκή και όχι στις βορειοελλαδίτικες βιομηχανίες Ναούσης και Εδέσσης. Για λίγο καιρό ήρθε και η κυρία Μίκα. Μια καλομαθημένη κυρία, κόρη βιομηχάνου από τις πλουσιότερες στην Ευρώπη. Όταν ήθελαν να μην καταλάβω κάτι μιλούσαν Γαλλικά, Γερμανικά. Τα παιδιά τους είχαν βρει την λευτεριά τους.

Ο Γρηγόρης Τσίτσης, αδερφός της Μίκας, ένας ωραίος άνδρας, ψηλός, όπως και ο Θωμάς Λόγγος, ήταν και εκείνος ένα ανθρωπάκι γύρω στα σαράντα χρόνια. Εκεί έβρισκε και εκείνος καταφύγιο από δικαστικούς κλητήρες, αφού είχε απλήρωτο το εργατοϋπαλληλικό προσωπικό και χίλιες άλλες υποχρεώσεις.

Αν θυμάμαι καλά είχαν μπει στο εργοστάσιο αναγκαστικά διαχειριστές, εγώ βέβαια τότε δεν είχα ιδέα τι σημαίνει αυτό. Ζούσα και εγώ την αγωνία τους και το δράμα τους. Η καημένη, η συγχωρεμένη η μάνα μου, δεν της έφτανε η δική

της φτωχή οικογένεια, κάθε φορά που ζύμωνε ψωμί, μας έδινε ένα πλαστό ζεστό από τον φούρνο που μοσχομύριζε και μια πλάκα τυρί πρόβιο. Μας έκανε πίτες με τσουκνίδες, γαλατόπιτες, κολοκυθόπιτες, που ο Θωμάς Λόγγος τρελαινόταν. Εγώ είμαι το παιδί που προσπαθεί να τους στηρίξει ακόμα και ηθικά. Πόσο όμως να τους βοηθήσω; Ένα χωριατόπαιδο, άβγαλτο, ολιγογράμματο είμαι στη δεκαετία 1950. Απλήρωτος για μήνες, δεν έπαιρνα τις 25 δρχ. που τόσο τις είχε ανάγκη η οικογένεια μου.

Συχνά λέω στον Θωμά πως θέλω να μεταναστεύσω στη Γερμανία ή τον Καναδά. Δεν μπορούσα να περιμένω άλλο. Έξι αδέρφια μικρότερα περιμένουν τη βοήθεια μου, να προικίσω τις τέσσερις αδερφές και να σπουδάσει ο αδερφός μου. Εγώ έτσι κι αλλιώς έμεινα με εκείνα τα λίγα γράμματα που έμαθα ως την Πέμπτη τάξη του δημοτικού σχολείου το 1948. Ήμουν πρωτότοκος γιος και έπρεπε να μείνω στην γεωργία. Είχα κάνει τα χαρτιά μου στο Ευρέσεως Εργασίας στη Βέροια για την Δ. Γερμανία. Ήταν τότε που τα τρένα, τα καράβια φόρτωναν καθημερινά χιλιάδες κόσμο κάθε ηλικίας και φύλου, για τις φάμπρικες της Γερμανίας και του Βελγίου τις στοές όπως έλεγε και το τραγούδι του Στέλιου Καζαντζίδη. Τελικά μετανάστευσα στην Αυστρία, τη Δ. Γερμανία, και αφού έκανα τον κύκλο εκεί έμαθα πως ο Θωμάς είχε ξεπουλήσει όλα τα κτήματα, τον μύλο, το κονάκι, ένα σπουδαίο αρχιτεκτονικό δημιούργημα του 18^ο αιώνα, και δεν άφησε τίποτα από εκείνα που είχαν αγοράσει οι γονείς του.. Εκείνος έγινε υπάλληλος στη βιομηχανία ζάχαρης στη Λάρισα, ως χημικός μηχανικός, όπου και πέθανε.

Τα χρόνια πέρασαν, εγώ γύρισα στην πατρίδα μου και αφού έκανα έναν ακόμα δύσκολο κύκλο έγινα υπάλληλος στην Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Αλεξάνδρειας. Εκεί μου δόθηκε η δυνατότητα να εκπληρώσω ένα όνειρο μου. Να περισυλλέξω και να διασώσω ότι είχε μείνει από την πολιτική μας κληρονομιά, λαογραφικό μου-

σειακό υλικό και άλλα ιστορικά στοιχεία της περιοχής Ρουμλουκιού και αυτό ο Θεός με βοήθησε να το πραγματοποιήσω. Κάποια στιγμή θέλησα να συναντήσω την οικογένεια Λόγγου και τον Γρηγόρη Τσίτση. Τους αναζήτησα και βρεθήκαμε μια μέρα στο φτωχικό μου. Ήρθε η κόρη του Θωμά Λόγγου η Ευδοξία και ο θείος της Γρηγόρης Τσίτσης, ο οποίος ζούσε μόνος του στη Θεσσαλονίκη με μια σύνταξη της πείνας. Ήταν ένας ωραίος ηλικιωμένος, με τρεμάμενη φωνή μα καθαρό μυαλό. Η Ευδοξία, μια ώριμη καλοκρατημένη κυρία που πάλεψε και παλεύει ακόμα στη ζωή.

Ήταν μια συνάντηση που μας έκανε όλους να συγκινηθούμε, ανασκαλεύοντας το παρελθόν. Ένα παρελθόν που είχε μια όμορφη, παραμυθένια ιστορία, σαν αυτές που ακούγαμε από τις γιαγιάδες μας, μια φορά και έναν καιρό, με Βασιλιάδες και Πρίγκιπες.. Ο Γρηγόρης με έσφιγγε συνεχώς στην αγκαλιά του λέγοντας πως ποτέ δεν με είχε ξεχάσει, αφού εγώ ήμουν ο τελευταίος που τους στάθηκα ανθρώπινα στις δύσκολες στιγμές της δεκαετίας 1955 – 1960. Η Ευδοξία μου έδωσε ένα μέρος από το φωτογραφικό υλικό των οικογενειών Μαλακούση, Πρωτοψάλτη, Λόγγου, Χατζηνικολάκη, Μάρκου. Έτσι έκλεισε αυτό το οδοιπορικό στο μακρινό χρόνο με τις οικογένειες Λόγγου και Τσίτση.

Λένε πως τα πλούτη και η δόξα δεν κρατάνε πάνω από έναν αιώνα. Φαίνεται πως έτσι είναι, 1860 – 1960, ένας ολόκληρος αιώνας. Σήμερα που γράφω αυτές τις αράδες αναρωτιέμαι τι ήταν αυτή η οικογένεια. Ήταν ένας μύθος; Ένας φωτεινός κομήτης που εμφανίστηκε, φώτισε την Ημαθία και χάθηκε στον ορίζοντα, αφήνοντας πίσω μερικές μόνο αχτίδες; Δεν γνωρίζω... Ένα μόνο πιστεύω, πως έκανα σαν άνθρωπος το χρέος μου σε αυτήν την οικογένεια, που μου έδωσε ένα κομμάτι ψωμί στα δύσκολα χρόνια. Το χρέος μου στους ευεργέτες Λόγγου – Τσίτση – Μαλακούση..

Η «Νέα Στράντζα»

Β' ΣΥΝΕΧΕΙΑ

της Ευγενίας Ζάλιου

Γιορτινές μέρες στη Στράντζα του 1930:

Γιορτινές μέρες και ομπάρμπα – Μήτσος Πενίδης, ξαναζεί τα παιδικά του χρόνια, στη Στράντζα του 1930:

«Το 1925 που εγκατασταθήκαμε στη Ν. Στράντζα, ο οικισμός μας είχε 38 οικογένειες και περίπου 200 ψυχές. Οι γονείς μας, διωγμένοι από την πατρίδα (Ανατολική Θράκη), προσπάθησαν να επιβιώσουν, με την ελάχιστη κρατική βοήθεια που είχαν. Από το τίποτα σχεδόν δημιουργήθηκε το νέο χωριό και παρ' όλες τις δύσκολες συνθήκες, φροντίσαμε να κρατήσουμε τα έθιμα μας και να κάνουμε όσο γίνεται πιο ανθρώπινη τη ζωή μας.

»Αποβραδίζ Χριστούγεννα, μόλις χτυπούσε η καμπάνα, όλα τα παιδιά, κορίτσια και αγόρια, βγαίναμε να καλαντίσουμε. Παρέες – παρέες, περνούσαμε απ' όλα τα σπίτια τραγουδώντας «Χριστός γεννάται». Οι νοικοκυρές μας έδιναν «κουτσομπό» (ζυλοκέρατα), κανά καρύδι, κάστανο, ρόδι, σύκο και κάπου – κάπου καραμέλες. Τα μανταρίνια και τα πορτοκάλια ήταν είδος πολυτελείας!

»Όταν πήγαινα στο δημοτικό σχολείο, θυμάμαι ότι για κάλαντα έρχονταν και ο δάσκαλος μας Καλπαξίδης. Μαζεύαμε παράδες για τις ανάγκες του σχολείου. Ήταν ο καλύτερος δάσκαλος που πέρασε από τη Στράντζα. Απ' αυτόν μάθαμε γράμματα. Έπαιζε βιολί κι εμείς τραγουδούσαμε:

Άστρον ουρανού προεκήρυξεν

Άγγελος Χριστού, θεία γέννηση

Μήτηρ του φωτός Θεού φως,

εξ' ου έλαμψεν...

»Χειμώνας, χιόνια, λάσπες. Εμείς όμως περιμέναμε τη μέρα αυτή, με μεγάλη χαρά! Κάναμε και αστέρα. Μέσα βάζαμε τη γέννηση του Χριστού και ένα κεράκι, για να φωτίζει. Πιστεύαμε ότι έτσι θα μαζεύαμε πιο πολλά λεφτά, αλλά πάλι τα ίδια παίρναμε: δεκάρες και καμμιά μισή δραχμή... Ανήμερα Χριστούγεννα, πρωί – πρωί ανάβαμε καρτσιούνο, που έκαιγε μέχρι τ' Αγιαννιού. Ο δικός μας ο καρτσιούνος στον κάτω μαχαλά, ήταν ο μεγαλύτερος. Τα ξύλα τα ετοιμάζαμε από μέρες πιο μπροστά. Οι μεγάλοι σβαρνούσαν με τα ζώα χοντρά κούτσουρα κι εμείς τα παιδιά, γυρνούσαμε στις γειτονιές και μαζεύαμε ψιλά ξύλα, προσανάμματα για τον καρτσιούνο. Όλη την ημέρα καθόμασταν γύρω από τη φωτιά. Ψήναμε μπριζόλες, λουκάνικα, κάστανα. Τραγουδούσα-

Στραντζαλήδες σε γλέντι τέλη της δεκαετίας του 1920. Ο Σταμάτης Δρόσος κρατάει τη σουβλά.

Ο Δάσκαλος Θεόδωρος
Καλλιπαξίδης (1886-1976)

με και χορεύαμε, με το φωνογράφο το Μπουγά ή τη γκάιντα που έρχονταν απ' τα Λευκάδια. Τα παιδιά παίζαμε με τις δεκάρες «παχαπάνο». Μόλις βράδιαζε, μαζευόμασταν 2-3 οικογένειες μαζί και ξημερωνόμασταν με τραγούδια. Παρόλο που είχαμε φτώχεια, περνούσαμε καλά...

»Όλες οι οικογένειες ταΐζαμε γουρούνι. Πριν τα Χριστούγεννα τα σφάζαμε και κάναμε λίγδα, καβουρμά, λουκάνικα. Τα Χριστουγεννιάτικα φαγητά ήταν χοιρινό με λάχανο, πράσο, πατάτες. Απαραίτητη ήταν η τηγανιά με γουρουνίσιο. Από γλυκά, η μάνα μου έφτιαχνε πολλά. Με το μούστο απ' τα σταφύλια έφτιαχνε «μουστολαμπάδες» σα μεγάλα χοντρά κεριά, που η νοστιμιά τους, δε λέγεται! Αλλά και το «σαραγλί», τυλιχτό φύλλο με γέμιση από ρύζι, σταφίδες και ζάχαρη, ήταν νόστιμο και μαλακό, σαν λουκούμι!...

»Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, ψέλναμε τον Αγιά - Βασίλη. Ανήμερα χαράματα, τ' αγόρια

πηγαίναμε να «ποδαρίσουμε». Μόνο αγόρι μπορούσε να «ποδαρίσει». Παίρναμε μια «φούντα», κρανίτικια βέργα και τραγουδώντας:

μια σταυρί - μια ποδάρ

σιδερένιο κόκαλο

χτυπούσαμε όλους τους σπιτικούς πίσω στη μέση, για το καλό της χρονιάς. Όποιος προλάβει να πάει πρώτος στο σπίτι, έπαιρνε καμιά δραχμή. Οι άλλοι δεκάρες...

«Σταυρί» έλεγαν στη Στράντζα το σταυρό που σχηματίζουν τα κόκαλα της σπονδυλικής στήλης με τα κόκαλα της λεκάνης. Όταν πονάει η μέση στο σημείο αυτό, λέμε «πονάει το σταυρί μ». Οι παλιές Στραντζαλούδες έπαιρναν απ' το κλαδί τρία μπουμπούκια και τα έριχναν στο τζάκι για να σκάσει το κακό μάτι και να είναι τυχερή η χρονιά.

»Το έθιμο αυτό με το «ποδάρισμα» μας άρεζε πολύ. Όταν το 1964 εγκατασταθήκαμε οικογενειακώς στη Νάουσα, πήγαμε με δύο συγχωριανούς μου στο καφενείο «Ομόνοια» που το είχαν τα αδέρφια Σαμαρά. Κρατώντας κρανίτικα κλαδιά, τους «ποδαρίσαμε» όλους, όσοι ήταν μέσα. Μας κοιτούσαν παραξενεμένοι και εμείς τους εξηγήσαμε ότι αυτό ήταν το αντέτι μας, για το καλό του χρόνου. Το τι γέλια έγιναν, δε λέγεται!...

»Τα Φώτα, πάλι τραγουδούσαμε, Παπάς όμως δεν έρχονταν να μας αγιάσει τα νερά. Που να βρεθεί παπάς εκείνα τα χρόνια! Μετά που έγινε η εκκλησία Μυροφόρες μας έστειλναν κανά παπά. Για να κοινωνήσουμε, πηγαίναμε οικογενειακώς με τα πόδια τότε στη Νάουσα στον Αηγιώργη και τότε στα Λευκάδια. Όλα με τα πόδια γινόταν, μέσα στις λάσπες. Τυράννια... Αλλά ας είναι καλά ο νομάρχης Τσούπτης που μας άνοιξε το δρόμο, επί Γερμανών, το '40 - '43 και έτσι μπορούσαμε να μετακινηθούμε

Ομαδική φωτογραφία Στραντζαλήδων με τα καλά τους, τέλη της δεκαετίας του 1920.

πιο εύκολα.»

Τις θύμισες όμως για τα Χριστούγεννα στη Ν. Στράντζα συμπληρώνουν με τα δικά τους βιώματα, της δεκαετίας του '50, ο γνωστός και αγαπητός σε όλους Πολύβιος Δρόσος και η αδελφή του Μαριονίτσα:

«Παραμονή Χριστούγεννα, μόλις σουρούπωνε, τα μικρά παιδιά αρχίζαμε το καλάντισμα με θρακιώτικα τραγούδια, που μας μάθαιναν οι γιαγιάδες μας:

40 μέρες, 40 νύχτες
η Παναγιά μας κοιλοπονούσε.
Κοιλοπονούσε, παρακαλούσε,
τους Αρχαγγέλους, τους Αποστόλους.
Στη Σύμυρνη πάνε, μαμίες να φέρουν
μα όσο να πάνε και όσο να 'ρθούνε
η Παναγιά μας ελευθερώθη.
Ελευθερώθη - ξελευθερώθη
στην κούνια κάθεται και το κουνίζει...

»Οι μεγαλύτεροι βγαίναμε όταν σκοτεί-
νιαζε για καλά. Κρατώντας τον φωταγωγημένο
με καντηλάκι "αστέρα" και προσπαθώντας να μη
κολλήσουμε στις λάσπες, τραγουδούσαμε:

Κυρά μ' τη θυγατέρα σου, κυρά μ' την αργυρή
σου

γραμματικός τη γύρεψε και ψάλτης θα την πάρει.

Εκείνος ο γραμματικός πολ-
λά προικιά γυρεύει.

Γυρεύει τ' άσπρα πρόβατα
και το φεγγάρι κούπα

και τον καθάριο Αυγερινό
στο χέρι δαχτυλίδι...

»Για να κάνουμε τον
"αστέρα", μέρες ψάχναμε
να βρούμε χαρτοκιβώτιο,
που ήταν σπάνιο είδος την
εποχή εκείνη. Έπρεπε να εί-
σαι τυχερός για να βρεις...
Διαφορετικά, κάναμε από
ξύλο.

»Καλαντίζαμε σε όλα
τα σπίτια. Όμως ένα σπί-
τι στον επάνω μαχαλά, το

αφήναμε τελευταίο. Ήταν του Κώστα Φουντού-
λη, που μας έδινε το πιο μεγάλο πουρμπουάρ:
100 δραχμές!.... Ο Κώστας ήταν το κάτι άλλο!
Όσα μαζεύαμε απ' όλο το χωριό, μας τα έδινε
αυτός...

»Ο μεγαλύτερος καρτσιούνος γινόταν έξω απ'
το σχολείο. Μετά το '50 που έγινα παλικάρακι,
μας έριξαν χαλίκι στον κεντρικό δρόμο και έτσι
μπορούσαν να έρθουν και οι ηλικιωμένοι, για-
τί όλο το υπόλοιπο χωριό, ήταν γεμάτο λάσπες.
Την πρώτη μέρα των Χριστουγέννων, ήταν πιο
ήσυχα, γιατί ήταν οικογενειακή γιορτή. Αλλά τη
δεύτερη μέρα, μόλις μαζεύαμε τα ζώα, γινόταν
το αδιαχώρητο. Γύρω απ' τον καρτσιούνο είχαμε
τη χαρά του χωριού, της χρονιάς μπορώ να πω.
Από το μικρότερο παιδί, μέχρι το μεγαλύτερο,
γλεντούσαμε.. Έρχονταν οργανοπαίχτες απ' τη
Νάουσα, η γκάιντα απ' τα γύρω χωριά απαραι-
τήτως, αλλά και το γραμμόφωνο του Δημήτρη
Βογιατζόγλου, έπαιζε βίρα... Και όταν δεν μας
έφταναν οι βελόνες, τις ακονίζαμε μέσα στο πο-
τήρι για να ξαναπαίξουν. Όταν τελείωνε η γιορ-
τή, υπήρχαν και καρδούλες που πονούσαν...
Πηγαίναμε στα σπίτια απ' τις κοπέλες που εν-
διαφερόμασταν και με το γραμμόφωνο κάναμε
καντάδα...

»Ξεκινούσαμε με χορό, τραγούδια. Μπροστά
οι νεαροί και ακολουθούσαν οι ηλικιωμένοι.

Της Αναλήψεως στον Αγιο Νθικόλαο 28 Μαΐου 1925
Γιώργος Βογιατζόγλου, Σταμάτης Δρόσος, Αναστασία Βογιατζόγλου (νενέ),
Αλεξάνδρα Κεφαλούδη, Μαρία Δρόσου, Μαγδαληνή Κεφαλούδη, Σουζάνα
Φουντή και Απόστολος-Θεόδωρος - Νικόλαος Φουντής.

Μπορώ να σου πω ότι το γλέντι κρατούσε μέχρι τα ξημερώματα. Αυτή ήταν η διασκέδαση των ανθρώπων του χωριού μας. Οι ηλικιωμένοι ξεκινούσαν απ' το σπίτι μας στον απάνω μαχαλά και κατέληγαν στο σπίτι του Αλέκου Τζούρου, στον κάτω μαχαλά. Οι γυναίκες έβγαζαν μεζέδες, τα πιο εκλεκτά χοιρινά και θρακιώτικα γλυκά. Το κρασί άφθονο. Μηδενός εξαιρουμένου, όλες οι οικογένειες είχαμε αμπέλια 1- 11/2 στρέμμα και κάναμε εξαιρετικό κρασί.

»Τα Χριστούγεννα, το χωριό μας ήταν ένα απέραντο μυρωδάτο περιβόλι. Μοσχοβολούσε από άκρη σε άκρη. Καβουρμάδες, λουκάνικα, μπιριζόλες... Στην οικογένειά μας ήμασταν 6 αδέρφια, είχαμε φτώχεια αλλά τα χρόνια εκείνα είναι αξέχαστα.»

...και άλλα ήθη και έθιμα:

Συντροφιά τώρα με την κα. Ευδοκία Φουντούλη, θα θυμηθούμε και άλλα γιορτινά έθιμα της Ν. Στράντζας, έτσι όπως τα έζησε στα παιδικά της χρόνια:

«Βράδυ, παραμονή Χριστούγεννα και όπως όλες οι νοικοκυρές του χωριού, έτσι και η μάνα μου έφτιαχνε φασόλια πηχτά, αλάδωτα. Έστρωνε το σοφρά και έπρεπε να μαζετούμε ολόγυρα όλη η οικογένεια, να μη λείπει κανένας. Αφού θυμιάτιζε πρώτα τα εικονίσματα, μετά όλο το σπίτι και τον καθένα χωριστά, άναβε ένα κερί. Τότε στο κέντρο του σοφρά, έβαζε ο πατέρας μου τον "κρίνο" -ένα κομμένο πράσο- μέσα σ' ένα ποτήρι με κρασί. Όλοι με τη σειρά έπρεπε να τον δαγκώσουμε και να φάμε λίγο, πίνοντας συγχρόνως και μια γουλιά κρασί, έτσι για το καλό... Το τραπέζι, έμενε στρωμένο όλη τη νύχτα, για να φάει και ο νεογέννητος Χριστός.

»Το έθιμο του "κρίνου" φερμένο από την Ανατ. Θράκη, γινόταν σε όλα τα σπίτια των Στραντζαλήδων και θυμίζει τον κρίνο, που ο άγγελος έδωσε στην Παναγία. Για να

τον σχηματίσουμε, κόβουμε ένα κομμάτι πράσο, περίπου 15-20 εκατ. από την μεριά της ρίζας. Στη συνέχεια, χαράζουμε σταυρωτά 5-7 εκατ. πάλι από το μέρος της ρίζας κι έτσι, χωρίζεται το πράσο σε τέσσερα κομμάτια. Πιέζουμε από το αντίθετο άκρο το κέντρο κι έτσι έχουμε έναν όμορφο κρίνο!

»Ανήμερα Χριστούγεννα, ντυμένοι με τα καλά μας ρούχα, πηγαίναμε με τον πατέρα μου στην εκκλησία. Νάουσα - Λευκάδια - Γιαννακοχώρι. Αυτή ήταν η εκκλησία μας, με τα πόδια. Μέσα στα χιόνια, τις λάσπες τις βροχές... Όταν γυρνούσαμε, η μάνα μου είχε έτοιμη την τηγανιά, με χοιρινό κρέας απ' το γουρούνι μας. Μοσχοβολούσε το σπίτι! Μαζεμένη όλη η οικογένεια, τρώγαμε την τηγανιά με μεγάλη όρεξη, πίνουμε σπιτικό κρασί κι άρχιζε ο πατέρας τα στρανζαλίδικα τραγούδια... Με τον αδερφό μου Αλέκο, χορεύαμε τσιφτετέλια, ήξερε και τούρκικα τραγούδια ο πατέρας, γινόταν ένα γλέντι, άλλο πράμα... Ύστερα, άρχιζε τις ιστορίες απ' την πατρίδα, τα παιδικά του χρόνια κι έτσι μας έβρισκε το μεσημέρι.

»Ξαναέστρωνε η μάνα μου το τραπέζι: χοιρινό με πράσα ή πατάτες και μικρά σαρμαδάκια με λάχανο. Όλο νοστιμιά...!

»Για γλυκό, μας ετοίμαζε "σαραγλί" -πίτα γλυκιά στραντζαλίδικα - που τη φκιάνω κι εγώ: αφού

Κοπέλες της Στράντζας κεντώντας τα προικιά τους. Έλλη Καραμάνου, Μαριορίτσα Δρόσου, Φωτεινή Ανθοπούλου, Ευδοκία Φουντή, Ελένη Καραμάνου.

βράσω ένα ποτήρι ρύζι, προσθέτω λίγη κανέλα, ζάχαρη και σταφίδες. Στη συνέχεια, ανοίγω ένα λεπτό μεγάλο φύλλο, το αλείφω με λάδι ή βούτυρο και το κόβω σε φαρδιές λωρίδες. Σε κάθε μία ξεχωριστά βάζω λίγο μίγμα, το τυλίγω, το σουρώνω ελαφρά και το βάζω σε μία τάψα βουτυρωμένη. Ξεκινώ από το κέντρο και σιγά-σιγά, προσθέτω τα σουρωτά φύλλα, ώσπου να γεμίσει το ταψί. Ψήνεται καλά έως ώσπου ροδίσει. Έστερα, ετοιμάζω το σιρόπι: ένα κιλό ζάχαρη με δύο

ποτήρια νερό, ένα κομμάτι ξύλο κανέλα και λίγα γαρύφαλλα. Αφού βράσει το σιρόπι, περιχύνω το γλυκό, ζεστό με κρύο. Έτσι, γίνεται μια γλυκιά αφράτη πίτα, νόστιμη και μαλακιά σα λουκούμι..!

»Από το γουρούνι που έσφαζε ο πατέρας μου, έκανε και λουκάνικα, που τα κρεμούσε στο νταβάνι, μέσα στην κάμαρη που κοιμόμασταν όλοι, οκτώ αδέρφια! Κρεμασμένα όπως ήταν πάνω από το κεφάλι μας, κόβαμε από κρυφά κανένα λουκάνικο και το τρώγαμε ωμό! Έστερα μας κυνηγούσε η μάνα μου...

»Παραμονή του Αγιά – Βασιλίου, κόβαμε την πίτα. Επειδή ήμασταν μεγάλη οικογένεια, η μάνα μου έφτιαχνε δύο πίτες, σε μεγάλα σινιά. Η παραδοσιακή στραντζαλίδικη πίτα είναι τυρόπιτα, αλλά για τον πατέρα μου έφτιαχνε κάπου – κάπου και κολοκυθόπιτα, επειδή του άρεζε. Αφού έστρωνε το σοφρά, έφερνε η μάνα μου μια γαβάθα με φρούτα και ξηρούς καρπούς: καρύδια, σύκα, ρόδια, κυδώνια κάστανα, έβαζε σ' ένα κόκκινο σακουλάκι τα χρυσαφικά της -ό,τι είχε- το πορτοφόλι με τα λεφτά του σπιτιού, θυμιάτιζε απαραίτητως, πρώτα τα εικονίσματα, μετά όλο το σπίτι και τον καθ' ένα χωριστά. Ο πατέρας

15 Ιουλίου 1949. Στη γειτονιά του Αη Γιώργη.

Ντόμνα Τζούρου, ο μικρός Αιμίλιος, Βάσω Μπουλιώτα, Ολγα Αρμασάνου, Δοξούλα Μπουλιώτα, Τάκης Αλεξίου, Σουλτάνα Αλεξίου, Αννούδα Αλεξίου, Θανασάκης Αλεξίου, ο φούρναρης Τάσης, Πιπίνα Γιόκαλα, Ευθυμία Γιόκαλα, Χαρίλεια Χατζηπέτρου, Αρτεμής Κύρογλου, Μαίρη και Δίτη Μπουλιώτα.

μου άναβε ένα κερί και ύστερα έκλωθε την πίτα. Μέχρι και σήμερα, στο πρωτοχρονιάτικο τραπέζι του σπιτιού μας βάζω χρυσαφικά, για το καλό του χρόνου».

«Η δικιά μου μητέρα, συμπληρώνει η Βάσω Τζούρου – Ζάλιου, έβαζε στο τραπέζι κέρματα, για να είναι σιδερένια και πλούσια η καινούρια χρονιά».

«Ανήμερα, πρωί-πρωί Πρωτοχρονιάς, συνεχίζει η κ. Ευδοκία, όποιο αγόρι ερχόταν πρώτο για να “ποδαρίσει”, έπαιρνε και μία σιδερόπετρα, την έβαζε μέσα μεριά στο σπίτι και έλεγε: “όπως βαραίνει αυτή η πέτρα, να βαραίνει και η σακούλα του νοικοκύρη”. Έστερα μας “ποδαρίζε” μ' ένα κρανίτικο μπουμπουκιασμένο κλαδί. Όποιος κοιμόταν, τον χτυπούσε πάνω από τα στρωσίδια. Ήταν πολύ ωραίο έθιμο. Οι ελεύθερες κοπέλες έπαιρναν τρία μπουμπούκια από τη “φούντα” της κρανιάς και τα έβαζαν στη ζιάρη της φωτιάς. Τα ονομάτιζαν με τρία παλικάρια και όποιο μπουμπούκι έσκαζε, εκείνο το παλικάρι θα παντρευόταν..!

»Το έθιμο με το “ποδαρίσμα” μας άρεζε πολύ. Όταν το 1967 ήρθαμε από τη Ν. Στράντζα κι εγκατασταθήκαμε στη Νάουσα, ο γιος μου Γιώρ-

γος ήταν επτά χρονών και μέχρι που τέλειωσε το δημοτικό σχολείο κάθε πρωτοχρονιά πήγαινε στα σπίτια των συγγενών μας, για να τους "ποδαρίσει". Και με τον εγγονό μου Σταύρο, όσο ήτανε μικρός, τις πρωτοχρονιές κρατούσαμε το έθιμο. Τώρα, στις νέες γενιές, όλα αυτά φαίνονται παράξενα και σιγά-σιγά ξεχνιούνται. Όμως εμείς οι παλιοί, θυμόμαστε τα έθιμα μας, πάντα με συγκίνηση».

Η κατοχική Στράντζα του '40:

Ο μπάμπας Μήτσος Πενίδης συνεχίζει τις αναμνήσεις του, από την κατοχική Στράντζα του '40:

«Όλες οι οικογένειες στο νέο μας χωριό ήταν πολυμελείς, με 4-5 παιδιά η κάθε μια. Στον πόλεμο του '40, όσα παλικάρια είχαμε την κατάλληλη ηλικία, δώσαμε το παρόν πολεμώντας στην πρώτη γραμμή. Στην κατοχή, οι Γερμανοί μας πήραν όλα τα σιτηρά. Πεινάσαμε στο χωριό. Ορισμένες οικογένειες δυστυχήσαμε. Έψαχναν να βρουν καμιά χελώνα και με χόρτα τη βγάζανε. Θυμάμαι ένα πρωινό, βλέπω ένα ανδρόγυνο καλοντυμένο, ξένους, μ' ένα χαλί στον ώμο. Πλησιάζουν διστακτικά και μου λένε: «σας παρακαλώ πατριώτη, πάρτε το και δώστε μας ένα ψωμί.» «Μα πατριώτες» τους απαντώ, «αυτό το χαλί αξίζει πολλά ψωμιά. Δεν το καταδέχομαι.» Τους έδωσα αμέσως ένα ψωμί και πριν προλάβουν να το πιάσουν στα χέρια τους, άρχισαν να το τρών. Εμείς είχαμε και τυρί, έφτιαχνε η μάνα μου, τους λυπήθηκα, τους έδωσα και ένα κομμάτι τυρί, καταευχαριστήθηκαν. Έφυγαν.

»Την εποχή εκείνη, είχαμε ένα γαϊδουράκι γάλακτος, που του τρύπησε την κοιλιά μια αγελάδα. Το έσφαξα και ήθελα να πάρω τα πισινά του, να κάνω τσαρούχια.

Εκείνη τη στιγμή πέρασε ένας συγχωριανός και μου λέει: «Τι κάνεις ρε Μήτσο;» Παίρνει τα πισινά, τα κόβει μπριζόλες, πάει στο σπίτι και τις ψήνει. Μοσχοβολάει η γειτονιά. Έφαγα κι εγώ. Συμπτωματικά περνούσε ο φαρμακοποιός Μήτσος Χηδημητρίου. Του δώσαμε, έφαγε με όρεξη, καταευχαριστήθηκε. Οι Γερμανοί κυνηγούσαν τα γαϊδουράκια και τα έτρωγαν. Να γιατί δεν τα τρώμε εμείς: η θρησκεία μας επιτρέπει, μόνο ζώα που έχουν σχιστά νύχια. Τότε το έμαθα κι εγώ, από τον Μήτσο.

»Τον καιρό της πείνας, παντρεύτηκε και η αδερφή μου η Ντόμνα με το Αλέκο Τζούρο. Εγώ ήμουν μερακλής και ήθελα να γίνει ο γάμος με όργανα. Χρήμα δεν κυκλοφορούσε, μόνο είδος. Ζητάω άδεια από τον πατέρα μου, έρχομαι στη Νάουσα, βρίσκω στον Άη - Γιώργη οργανοπαίχτες και μου λένε: «Άμα μας ταΐσεις, μας δώσεις και ένα ψωμί, ερχόμαστε!» Τους απαντώ: «θα φάτε, θα πιείτε», κρασί είχα, ρακί είχα. Ετοιμάζει η μάνα μου ακόμα μια φουρνιά ψωμί, έπλασε και την «κουλικά» του γάμου όσο πιο μεγάλη γινόταν, έκανε το κουμάντο. Έτσι γλεντήσαμε, μέσα στη φτώχεια μας. Προίκα στη Ντόμνα δώσαμε και μια δαμάλα, στολισμένη με κορδέλες. Ψεύτικα πράγματα, επί πείνας γινόταν.

1948 Έξω Πρόδρομος στο λιβάδι. Μαριζάκι, Άρτεμις Κύρογλου, Ευδοκία Βότρη, Αθανασούλα Βότρη, Μαριορίτσα Δρόσου, Μαγδαληνή και Ελευθερία Μπουγά, Φωτεινή Κύρογλου, Ευδοκία Φουντή, Πέτρος Κύρογλου, Φιλίτσα Φουντή. Τα μικρά Γιάννης και Θόδωρος Ζέκος, Ελεονώρα Βότρη, Μεταξούλα Φουντή, Λευτέρης Δρόσος και Μάκης Πενίδης

»Οι Γερμανοί έρχονταν συνέχεια στο χωριό. Έπαιρναν όλα τα αγαθά μας: τρόφιμα, ζώα, ανθρώπους. Μια μέρα παρουσιάστηκε ένα ζευγάρι, τους νομίζαμε για βοτανολόγους. Όμως φαίνεται ότι έπαιρναν πληροφορίες, γιατί όπως αποδείχτηκε, ήταν καθοδηγητές του ΕΛΑΣ. Με πλησίασαν και μου λένε: «Θα σου πούμε ένα πράγμα. Άμα δεχτείς, καλώς. Διαφορετικά δεν θα πεις σε κανέναν. Οργανώνουμε μια οργάνωση που λέγεται ΕΑΜ. Είναι ενάντια στον κατακτητή Γερμανό». «Και φοβάσαι παλικάρι να μιλήσεις;» τους λέω. «Ποιος Έλληνας θα αρνηθεί; Και εγώ πολέμησα τους Γερμανούς. Θα βοηθήσουμε όσο μπορούμε». Και πράγματι, αρχίσαμε κάθε βράδυ 3 - 4 οικογένειες. Σε 10 μέρες οργανώσαμε το χωριό. Εγώ τους άνδρες και η Γεωργία Ζαντικοπούλου, η γυναίκα του Προέδρου Ανδρέα, τις γυναίκες. Όλοι γίναμε σαν μια γροθιά. Σύσσωμο το χωριό δουλέψαμε για τους αντάρτες.

»Η Γεωργία ήταν πολύ δραστήρια και έξυπνη γυναίκα. Συγκέντρωσε τις Στραντζαλούδες και τις είπε: «όπως πλέκαμε στον πόλεμο του '40 τσουράπια, γάντια, κουκούλες, το ίδιο θα κάνουμε και τώρα. Θα ετοιμάσουμε και τραχανάδες, ευκάδες και πλιγούρια για τ' αδέρφια μας του ΕΛΑΣ.» Πήγαινε και στα γύρω χωριά, το Ροδοχώρι, Γιαννακοχώρι, για να οργανώσει τις γυναίκες. Κινδύνευε ανά πάσα στιγμή, αλλά δεν υπολόγιζε τίποτα. Όταν απ' τ' άλλα χωριά έφερναν πράγματα, τα κρύβαμε στο υπόγειο του σχολείου. Μόλις ετοιμαζόταν μια παρτίδα, ειδοποιούσε η Γεωργία τους αντάρτες και έρχονταν, αφού έβαζαν γύρω από το χωριό περιπολίες. Τότε στην πλατεία κάναμε γλέντι, τραγουδούσαμε μαζί τους, περάσαμε αξέχαστες στιγμές.

»Οι αντάρτες μας αγαπούσαν, γιατί τους βοηθούσαμε. Προσφέραμε πολλά

στον αγώνα. Θυμάμαι ότι ερχόταν τακτικά ένας πολύ λόγιος άνθρωπος, ο μπάρμπα - Σπύρος. Πρέπει να ήταν στρατολόγος. Με αυτά που έλεγε και παντρεμένοι ακόμα έφευγαν στο βουνό. Τόσο ωραία τα έλεγε...

»Καπετάνιος στο εφεδρικό ΕΛΑΣ ήταν ο Γιώργης Καρούτσος, με το ψευδώνυμο καπετάν Φωκάς, αδερφός της Γεωργίας. Για τα επείγοντα περιστατικά, σαν σύνδεσμο για το αρχηγείο Βερμίου, είχαμε ένα παιδί, τον Κυριάκο Βεντούζη. Ήταν μικρόσωμος και ανεβασμένος στο σβέλτο αλογάκι του Δημητρώ Βογιατζόγλου, πετούσε! Σε μισή ώρα έφτανε επάνω!

»Ο ΕΛΑΣ άρχισε με τους Γερμανούς. Κι εγώ θα πήγαινα, αν είχα αδελφό. Οι Εγγλέζοι, αφού μας έφεραν τα αγαθά μετά την πείνα του '40, δυστυχώς μας έφεραν και τον εμφύλιο σπαραγμό. Χάθηκαν τζάμπα πολλοί άνθρωποι, γιατί άρχισαν τα μίσση και τα πάθη. Αν ήθελες να εκδικηθείς έναν άνθρωπο, ήταν το μόνο εύκολο. Να πεις ότι συνεργάζεται με τους αντάρτες, να τον πάρουν οι Γερμανοί και το αντίθετο. Τέτοια άσχημα χρόνια ήταν. Θυμάμαι τον μπατζανάκη μου Δημόκριτο Χατζηδήμο που ήταν ράφτης πάνω στο αντάρτικο και του είχε πει ο αρχηγός:

Κινητή ταβέρνα στον Έξω Πρόδρομο.

Όρθιος ο Δημήτρης Λιάγγος. Καθιστοί: Γιάννης Παυλίδης, Χρήστος Μπογιατζόπουλος, Μήτσος Πενίδης, Γρηγόρης & Δημήτρης Βογιατζόγλου, η γυναίκα του Φανούλα και οργανοπαίχτες απ' τον Αη Γιώργη.

«Δημιόκριτε, χάνουμε τον αγώνα, γιατί άρχισαν τα ατομικά μίση»... Έτσι χάθηκε ο Ανδρέας Ζαντικόπουλος, άδικο. Πρόσφερε πολλά στο χωριό, βοήθησε να οργανωθεί το ΕΑΜ, όπως και η γυναίκα του Γεωργία.

»Στον πόλεμο του '40, είχαμε μόνο τραυματίες. Στον εμφύλιο θύματα ήταν ο Γιώργης Λιάγκος, Δρόσος Σταμάτης, Ζαντικόπουλος Ανδρέας, Αλέκος Αλεξίου, Πρόδρομος Πενίδης και Κων/νος Τσιτανέλιας. Όταν χτυπήθηκε η Μονή Προδρόμου, σκοτώθηκαν πολλά παλικάρια, αντάρτες. Μέσα ήταν κι ο Αλέκος Χωνός. Όσοι γλίτωσαν, ήρθαν προς τα κάτω, στα ρέματα. Ο Αλέκος κρύφτηκε εκεί κάνα δυο μέρες. Μετά πήγε στην καλύβα του μπάμπα – Γιώργη Φουντή, στο αμπέλι. Από 'κει μου έστειλε ένα σημείωμα: «Πεινάω, έχω να φάω δυο μέρες.» Θυμάμαι, πήρα ένα πλαστό ψωμί, μια ρέγκα, ένα μπουκάλι νερό και πήγα. Ο Αλέκος ήταν άξιο παλικάρι, ψυχή καλή, δημοκράτης και γενναίος αγωνιστής. Έγινε Δήμαρχος, όπως και ο Γρηγόρης Λιόλιος. Αυτοί ήταν οι αντάρτες. Ήταν καθ' αυτό Έλληνες. Με ψυχή!...

»Την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, όταν απολύθηκα από την εθνοφρουρά, επιστρέφοντας, δεν βρήκα το χωριό μου. Το 1946 η ασφάλεια είχε δώσει διαταγή και όλες οι οικογένειες ήρθαν στη Νάουσα. Τις εγκατέστησαν σε παλιά σπίτια που επιτάχτηκαν σε διάφορες γειτονίες.

»Το ίδιο έγινε και με τα γύρω ορεινά χωριά: Γιαννακοχώρι – Μέγα Ρέμα – Ντραζίλοβο – Αρκοδοχώρι. Όλους τους κατέβασαν στη Νάουσα, με την αιτιολογία ότι εκεί έβρισκαν καταφύγιο οι αντάρτες, ότι δηλ. ήταν τροφοδότες τους. Μέχρι και την αδερφή μου Βεργίνα και την Αννούδα Αλεξίου τις συνέλαβαν για τροφοδότριες, ενώ εγώ υπηρετούσα την πατρίδα! Ευτυχώς αντιδράσαμε έγκαιρα και έτσι αποφυλακίστηκαν γρήγορα.

»Οι Ναουσαίοι μας δέχτηκαν σαν δικούς τους ανθρώπους, δεν μας ξεχώριζαν σε τίποτα. Το 1948 παντρεύτηκα και στο σπίτι του Περισοράτη που μέναμε οικογενειακά, νιόπαντροι με τη γυναίκα μου, κοιμόμασταν στο παρακέλι. Εκεί γεννήθηκε και ο πρώτος μου γιος!

»Την περίοδο αυτή, για να πάμε στο χωριό και να καλλιεργήσουμε τα χωράφια μας, έπρεπε να έχουμε άδεια από την αστυνομία και νωρίς το απόγευμα να επιστρέψουμε. Πολλοί Στραντζιώτες δούλευαν από πιο παλιά στο Λαναρά και όσοι απολυθήκαμε από το στρατό, βάσει του νόμου, μας πήραν κι εμάς στο εργοστάσιο. Τότε άρχισαν να δουλεύουν και τα κορίτσια μας».

Στο σημείο αυτό η κ. Ευδοκία Φουντούλη, συμπληρώνει:

«Όταν το 1946 μας έφεραν στη Νάουσα, ήμουν 13 χρονών και άρχισα να δουλεύω στο Λαναρά, όπως και πολλά άλλα κορίτσια απ' το χωριό μας. Το 1950, αφού τελείωσε ο εμφύλιος, σχεδόν όλες οι οικογένειες ξαναγύρισαν στη Στράντζα. Εμείς όμως που δουλεύαμε στο εργοστάσιο, νοικιάσαμε δωμάτια. Μέναμε 4 κοπέλες σε μια κάμαρη: εγώ, η Ελένη Βεντούζη, η Ζωή Φουντούλη και η Σοφία, όλες αρραβωνιασμένες.

»Κάθε Σάββατο μεσημέρι, χειμώνα – καλοκαίρι, πηγαينوερχόμασταν στο χωριό. Έπρεπε να πλυθούμε, να πάρουμε και το κουμάντο μας, για όλη την εβδομάδα: κανά αυγό, τυρί, πίτα, ελιές τις αγοράζαμε. Όλη την εβδομάδα ξηροφαγία...! Δεν είχαμε νοικοκυριό. Σε μια κάμαρη να κοιμηθείς και στην γκαζιέρα να τηγανίσουμε κανά αυγό. Ψωμί μου έφερνε ο αδερφός μου που δούλευε και αυτός στο Λαναρά και ανεβοκατέβαινε κάθε μέρα. Δύσκολα, αλλά ευτυχώς που βγάζαμε ένα μικρό μεροκάματο και έτσι βοηθήσαμε τις οικογένειές μας. Άλλα κορίτσια, άρχισαν να δουλεύουν και από 11 χρονών, όπως η Δέποινα Τζούρου. Τα τρόφιμα και άλλα πράγματα, τα κουβαλούσαμε απ' το χωριό με τις τσάντες. Όλο πεζοπορία...

«Μόλις παντρεύτηκα, σταμάτησα το εργοστάσιο και έμεινα με την οικογένειά μου στο χωριό. Όταν το 1967 ήρθαμε οριστικά στη Νάουσα, ξαναέπιασα δουλειά στο Λαναρά. Να είναι καλά, γιατί έτσι μεγαλώσαμε τα παιδιά μας και τώρα έχουμε και σύνταξη».

Στο επόμενο τεύχος θα δούμε την ιστορία του οικισμού μετά το 1950.

Τα κόκκινα μποτάκια

Διήγημα

Της Δήμητρας Τζάκη

Αναρωτιέται συχνά ποια ήταν η πρώτη της φορά για πολλά πράγματα, μα όσο και αν το ψάχνει, πολλές σημαντικές εμπειρίες της ξεφεύγουν. Ποια ήταν η πρώτη της βόλτα έξω από το σπίτι, τα πρώτα της βήματα με τα ίδια της τα πόδια στον κόσμο, τι καιρό έκανε, τι φορούσε, ποιος την κρατούσε από το χέρι, πως ήταν οι δρόμοι, τα σπίτια από το ανάστημα του ορθίου που είναι κανείς στην ηλικία που απαλλάσσεται από καρότσια και αγκαλιές, ποια ήταν η πρώτη της φορά για κάθε τι, το βήμα για το άλλο βήμα, η εμπειρία, το πρώτο παιχνίδι, η πρώτη λύπη, η πρώτη γιορτή, τα πρώτα της Χριστούγεννα, ο πρώτος πόνος, η πρώτη χαρά, το πρώτο γέλιο, το πρώτο φαγητό από τη γιαγιά τη μαγειρική της οποίας έχει περί πολλού και τη θυμάμαι συχνά, μέρες που είναι. Στη σκοτεινή θάλασσα της αντίληψης, η πρώτη φορά παίζει σημαντικό ρόλο και θέλει ιδιαίτερες ικανότητες ιδιαίτερη εξάσκηση για να καταβυθιστεί και να τη φτάσεις. Από την άλλη ίσως εκείνο που θυμόμαστε, να είναι αυτό που έχει σημασία, εκείνο που αξίζει να θυμόμαστε τελικά.

Θυμάται τα πρώτα της παπούτσια. Ή αυτά είναι τα πρώτα της παπούτσια που θυμάται. Ήταν και δεν ήτανε τριών ετών και ασφαλώς πριν από αυτά και μετά, υπήρξαν άλλα και άλλα, μα αφού δεν τα θυμάται είναι σαν να μην υπήρξαν, σαν να μην έχουν καμία σημασία γι αυτήν. Τα πρώτα της παπούτσια ήταν κόκκινα ψηλά μποτάκια μέχρι τη μέση της κνήμης των άγουρων παιδικών ποδιών. Κόκκινα μποτάκια που έδεναν με χρυσές αγκραφούλες στο πλάι. Τέσσερις για το ένα, τέσσερις για το άλλο. Δε θυμάται να τα φορά, να τρέχει μ' αυτά, να στέκεται να διπλώνει το ένα πόδι πάνω από το άλλο, να σκοντάφτει, να περπατά. Τα θυμάται σαν τώρα απλώς να στέκονται το ένα δίπλα στο άλλο, όρθια πάνω στη μικρή κουρελού κάτω από τη σκάλα και μαζί με την εικόνα που

ανασύρει από τη μνήμη της έχει τη στρεβλή ικανοποίηση της ιδιοκτησίας για κάτι ωραίο και πολύτιμο, κάτι ωραίο και ολότελα δικό της για πρώτη φορά, ωραίο και άπιαστο συγχρόνως. Και εδώ που τα λέμε δεν ήταν όποια και όποια μποτάκια. Σαν τις μαγικές μπότες των επτά λευγών του παραμυθιού ήταν, αφού ταξίδεψαν το μισό πλανήτη μέχρι να προσγειωθούν στην κουρελού της γιαγιάς κάτω από το πρώτο σκαλί της εσωτερικής σκάλας του παλιού σπιτιού, το Δεκέμβριο του 1956. Από Νέα Υόρκη στο αμπάρι του Κουήν Ελίζαμπεθ διασχίζοντας τον Ατλαντικό, δεκαπέντε μέρες μέχρι το Λίβερπουλ και από εκεί άλλες τρεις μέρες μέχρι το Γκντανσκ στις ακτές της Βαλτικής και από το Γκντανσκ με το σιδηρόδρομο στη Βαρσοβία, για να καταλήξουν ολότελα προσωρινά στην παγωμένη Κρακοβία το σωτήριο έτος 1955, στο διαμέρισμα του ενός δωματίου που είχε παραχωρηθεί στην οικογένεια με τις ευλογίες της ολομέλειας «Νίκος Μπελογιάννης», πάνω στο μοναδικό κρεβάτι, στο οποίο ξεσπούσαν και έγραφαν όλες οι θλίψεις, όλες οι απουσίες, όλες οι εκτελέσεις, όλα τα γαρύφαλλα, όλα τα γράμματα απ' την πατρίδα και για την πατρίδα, όλες οι ειδήσεις του κόσμου και όλες οι παρενθετικές μικροθλίψεις και μικροχαρές μιας μετέωρης ζωής.

Τυλιγμένη στο παλτό της βγήκε η μητέρα της να πάει στο ταχυδρομείο με το πολύτιμο χαρτάκι στην τσέπη της. Δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Κάθε άλλο. Ένας Γολγοθάς μέσα στο κρύο και στα χιόνια. Προς στιγμήν κιόλας είπε να το αφήσει για μετά τις γιορτές. Το χιόνι ήταν έξω δυο μέτρα, το κρύο τρύπωνε από παντού, πάγωνε η αναπνοή στον αέρα. Όμως μετά σκέφτηκε τα Χριστούγεννα. Τα φτωχικά τους Χριστούγεννα. Τα παιδάκια που θα φορούσαν κάτι καινούριο. Το παιδί μέσα της. Τις Πολωνέζες φίλες της με τα Χριστόψωμα

και την Όστια που θα της κάνανε παρέα τις νύχτες της μοναξιάς κι αυτή θα είχε κάτι να δείξει, κάτι να χαρίσει. Το κρύο της πάγωνε την ανάσα. Τρία τέταρτα μέχρι το ταχυδρομείο, μία ώρα για την επιστροφή και βάλε. Σκυμμένη με ένα σχοινί στην τσέπη, με τα κομμένα της δάχτυλα - μια γροθίτσα το δεξί της πόδι μέσα στο παραγεμισμένο με χαρτιά παπούτσι της, με το φυματικό της σκελετωμένο κορμί των 22 χρόνων, με τα ωραία βαθουλωμένα στις κόγχες μάτια της να κοιτάνε που πατάει και μια τούφα απ τα ξανθά μαλλιά της να παγώνει στο μέτωπο, έσφιγγε το σχοινί μέσα στις τσέπες της, γιατί ποιος ξέρει πόσο βαρύ ήταν το δέμα. Θα μπορούσε να το σύρει στις άκρες των δρόμων, εκεί που το χιόνι μαζεύονταν και βρόμιζε. Κι αν διαλύονταν; Όχι θα το σήκωνε στα χέρια της όσο βαρύ κι αν ήταν. Τι να κάνει η μάνα τώρα; Η μάνα φουρνίζει. Όχι, η μάνα βγαίνει έξω στην αυλή και κοιτάζει προς τον έρημο φούρνο. Πως μπήκα εκεί από κάτω και γιατί η Καλλίτσα δεν άντεξε εκεί μέσα, αν άντεχε μπορεί και να μη μας έπαιρναν, μπορεί η Καλλίτσα να ζούσε ακόμη και ο πατέρας· κι εγώ τώρα θα έφερνα τα ξύλα από το αχούρι και δε θα φοβόμουν, επειδή μεγάλωσα και η μάνα θα με έβαζε να σκύψω στα τέσσερα και να βουρτσίσω όλο το ανώγι και μετά να το περάσω κίτρινη μπογιά και μετά να σκουπίσω την αυλή και δε θα με πείραζε, θα κρύωνα όμως όχι τόσο και θα είχα όλα τα δαχτυλάκια μου και θα είχα και το σταυρουδάκι μου, το μαγικό μου σταυρουδάκι, που όταν το φυσούσα έγραφε σ' αγαπώ. Αλλά τώρα η μάνα παίρνει μόνη της τα ξύλα, διπλώνεται στα δυο και περνά από την πορτοπούλα δίπλα στην πόρτα και γεμίζει την αγκαλιά της με ξύλα, γιατί ποιος άλλος να της φέρει ξύλα, δεν έχει ποιον να διατάζει τώρα η μάνα. Εμένα και τον πατερούλη είχε. Τώρα δεν έχει κανέναν. Φεύγαμε και χάνονταν η ζωή. Φεύγαμε και χάνονταν το σπίτι, φεύγαμε και ο πατέρας έφευγε κι αυτός. Μόνο που τότε δεν το ξέραμε.

Στις 22 Δεκεμβρίου στις 12 το μεσημέρι ήταν που η μητέρα της μπήκε με το δέμα στο σπίτι και το άνοιξε πάνω στο κρεβάτι χουχουλιάζοντας πρώτα τα παγωμένα της

δάχτυλα. Η σόμπα έκαιγε. Ο μικρός κοιμόταν στην κούνια του και αυτή δεμένη στο πόδι του μοναδικού τους κρεβατιού, του μοναδικού τους δωματίου έπαιζε με το αμερικάνικο αρκουδάκι της και με τα τραπουλόχαρτα της Κρίστου. Η θερμοκρασία έξω στους μείον 17° την ίδια ώρα που κατακλυσμική βροχή έπληττε τη Μακεδονία και τη Θράκη, βροχή που φούσκωσε τους τρεις ποταμούς Στρυμόνα, Νέστο και Έβρο και σκέπαζε με νερό απέραντες καλλιεργημένες εκτάσεις και πλημμύριζε εκατοντάδες σπίτια μέχρι καταρρεύσεως και εκατοντάδες άνθρωποι, άνθρωποι φτωχοί, μένανε στο δρόμο χιονιάρες μέρες, ενώ στη Βουλή των Ελλήνων ο Κανελλόπουλος αποφαινόταν πως η Δημοκρατία δεν μπορεί να μείνει απαθής έναντι έστω και των τύποις μη δρώντων κομμουνιστών, τα παιδιά εννοούσε, διότι εφ' όσον είναι βιαία η σκέψις είναι κατ' ουσίαν πράξις και όχι απλή σκέψις, αλλά η μητέρα της τότε δεν ήξερε τίποτα ακόμα για τους σοβαρούς και θεολογικούς στοχασμούς του εν λόγω κυρίου, ούτε θα μπορούσε να καταλάβει τι σημαίνει τύποις μη δρώντες, εκείνο που καταλάβαινε ήταν ότι πολλά από αυτά που περιείχε το δέμα, μαζί με τα κόκκινα μποτάκια που ήταν λίγο μεγάλα για τα παιδικά πόδια έπρεπε να τα κρύψει στο δωμάτιο της Κρίστου στο επάνω διαμέρισμα, επειδή «ο κατ' ουσίαν δράστης» συνήθιζε να χαρίζει τότε- τότε τα καλούδια που έφθαναν από τον ανερχόμενο κόσμο του θείου στις γυναίκες, τις ωραίες γυναίκες κάθε ηλικίας που αν είχαν κερδίσει κάτι από το νέο καθεστώς, από τον κατερχόμενο υπαρκτό νέο κόσμο στον οποίο ζούσαν, ήταν η σεξουαλική τους απελευθέρωσή από τον υποκριτικό καθωσπρεπισμό του καθολικισμού, κάτι που δεν ίσχυε και ευτυχώς-πως θα μπορούσε άλλωστε- για τα ορθόδοξα κορίτσια της πατρίδας.

Τα δέματα από την Αμερική κατέφθαναν τακτικά, τακτικότερα, μαζί με προτροπές και παρακάλια περί μεταναστεύσεως από την Κρακοβία στο Σίτυ. Άκληρος ο θείος, λίγο η νοσταλγία, λίγο οι φωτογραφίες και τα γράμματα, ήθελε να τους υιοθετήσει τη μητέρα και αυτήν και τον μικρό και γκρινιάρη αδελφό. Του «κατ' ουσίαν δράστη» και άπατρη με

σφραγίδα δικαστηρίου, του άρεσε η ιδέα της επαναμετανάστευσης. Τότε μπορούσε ακόμα. Όχι στην Ελλάδα, αυτό δεν του επιτρεπόταν. Αλλά για όπου αλλού. Στους από εκεί ίσχυαν τα στρατοδικεία και οι τετράκις εις θάνατον αποφάσεις. Με τους απ' εδώ είχαν χαλαρώσει κάπως τα πράγματα, ένεκα του Χρουντσώφ. Ο φίλος του ήδη είχε φύγει για τον Καναδά και έστελνε κάρτες με χιόνια και απέραντα δάση. Χιόνια και απέραντα δάση είχε κι εδώ, σιγά το πράγμα, οι ενωμένες πολιτείες της Αμερικής ήταν η Πύλη του Παραδείσου, εκεί όπου όλα είναι δυνατά, τα υφάσματα που στέλνουν οι θείοι είναι υπέροχα, οι γούνες στους γιακάδες, οι ζακέτες, τα κασμίρια, τα δερμάτινα παπούτσια και τα γάντια, αυτό μπορούσε να το ανταλλάξει με τον Υμηττό και τις υποσχέσεις και τους όρκους περί επιστροφής, όταν μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας έπαιρναν το δρόμο του Βορρά και κάθε λίγο και λιγάκι γύριζαν το κεφάλι πίσω στον κόσμο, τον κόσμο τους, που ένα μικρό κομμάτι του για λίγο διαφέντεψαν. Αλλά εκείνη, η μητέρα, άλλο αποφάσισε - πολύ Ελληνίδα για να χωρέσει ο νους της έναν ακόμα άγνωστο κόσμο ή ποιος ξέρει μπορεί και να μην είχε καταλάβει εκείνη την εποχή τίποτα από όσα είχαν συμβεί-. Υπέρ του επαναπατρισμού στην παραδεισένια χώρα, την ονειρεμένη χώρα, που δεν είχε προλάβει να γνωρίσει, αποφάσισε και που σε λίγο, σε πολύ λίγο και απροκάλυπτα, θα αποδεικνύονταν μια φυλακή μέχρι τέλους.

Είναι κάποιοι άνθρωποι που τους τραβάνε σαν μαγνήτες οι καταστροφές και οι δυστυχίες. Που το αν, γι αυτούς, έχει μόνο μία πλευρά, τη συναισθηματική. Η καρδιά τους τους πάει και τους φέρνει και αυτή η καρδιά που κουβαλάνε στο στήθος τους, η δική τους καρδιά είναι ο πιο κακός τους σύμβουλος. Την Καλλίτσα,

τη θεία της, την τραβούσε ο θάνατος από το μανίκι, τη μητέρα της την τραβούσε από το μανίκι η συμφορά, η μοναξιά, η αδικία. Υπέρ του επαναπατρισμού, στην παραδεισένια χώρα που έβλεπε από το φινιστρίνι του αεροπλάνου λίγο πριν προσγειωθεί στο Ελληνικό τον Ιούλιο του επομένου έτους και για την ακρίβεια στις 18 Ιουλίου του 1956, μια μέρα μετά από τη δραματική απόδραση κομμουνιστών εγκλεισμένων στις φυλακές των Βούρλων- τούνελ δεκαεπτά μέτρων έσκαψαν οι άνθρωποι κάτω από τη γη, γιατί καθήκον κάθε κρατουμένου και μάλιστα πολιτικού, η απόδραση-, με αποτέλεσμα να αγριέψουν οι φύλακες του παραδείσου, κάτι υβρίδια με πηλίκιο, και τα μποτίνια να μείνουν στις σκοτεινές αποθήκες του αεροδρομίου όσο να ξεμπερδέψουν με τις ανακριτικές διατυπώσεις και να πεισθούν οι φύλακες ότι δεν κινδύνευε, για την ώρα τουλάχιστον, η δημοκρατία από τους σπόρους- πολύ μικροί για οτιδήποτε όλοι τους και υπό παρακολούθηση, είχε βάλει και ο θεός το χεράκι του από την Αμερική-, τα εισιτήρια και οι εγγυήσεις δικές του όλες εξ αρχής, κι έτσι με αυτά και με κείνα, αρχές Αυγούστου τα μποτάκια έφθασαν στο σπίτι της γιαγιάς. Έφθασαν, αλλά δικά της έγιναν την παραμονή της πρωτοχρονιάς και γενέθλιας μέρας, σαν από τον Άη Βασίλη φερμένα. Τα κοιτάζει ακόμα και σήμερα από το κεφαλόσκαλο της ξύλινης σκάλας του παλιού σπιτιού πάνω στην κουρελού της γιαγιάς, μαλακά και όμορφα, κόκκινα και ατσαλάκωτα να περιμένουν τα μικρά και αδύναμα πόδια της για την πρώτη πραγματική τους βόλτα στον κόσμο. Τα βλέπει, μα δε θυμάται να τα φόρεσε ποτέ.

**Μια συνδρομή της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ»
είναι το καλύτερο δώρο για τους φίλους μας**

Δύο & δύο ποιήματα

του Γρηγόρη Σακαλή

Κρατήσου πάνω μου

Στους άδειους δρόμους
όταν ταξιδεύω
με του μναλού μου τα ταξίδια
όταν ο άνεμος φυσάει
και παίρνει τα μαλλιά σου
και τα σκορπίζει στον αιθέρα
κρατήσου πάνω μου
σ' άσπρα άλογα θα ταξιδεύουμε
σ' έναν ήλιο κόκκινο
που λάμπει το πρωί
όταν η σκόνη
τυλίγει τα σπίτια πέρα ως πέρα
και τα δέντρα γίνονται κομμάτια
θα σου τραγουδάω ψιθυριστά
ένα τραγούδι αγάπης
θα μου χαμογελάς
και θα καλλάζουμε σ' άσπρα άλογα
μέσα σε πράσινες βουνοκορφές
πέρα απ' τις σκονισμένες χυδαίες πολιτείες
στον ονείρου τις πηγές
κρατήσου πάνω μου
σφίξε με γερά
μη γυρίσεις πίσω να δεις τίποτα
τίποτα δεν αξίζει
τίποτα μωρό μου
τίποτα δεν θα ζήσει
κρατήσου πάνω μου γερά
σ' αυτό το ταξίδι
της ζωής και του θανάτου.

Βασίλης

Ήταν δεκαεννιά χρονών
ο Μπίλης
γελαστό παιδί
καμάρωνε μεσ' την στολή του
ένας καραβανάς
τον κολλούσε συνέχεια
κι ο Μπίλης έκλαιγε
ζητούσε άδεια
τίποτα
δεν είχε άδεια
για τον Μπίλη
μια μέρα
πήρε τ' όπλο του
και μεσ' στο Διοικητήριο
τους χόρευε για τα καλά
όλους
διοικητές, υποδιοικητές
παραιτημένους
πέντε χρόνια στη φυλακή
ο Μπίλης
κι ύστερα
τον συνάντησα
σ' ένα στρατόπεδο
ντυμένος «στρατηγός»
έβαζε τους νέους
να κάνουν έρπη
τους έλεγε
«εμπρός, μαρς»
δεν ήθελε
να φύγει απ' το στρατό
ο Μπίλης
φαντάρος ανεπιστρεπті.

της Κικής Χατζιωαννίδου

Ενός λεπτού αδιαφορία

Εγκατέλειψα τη νύχτα στο φόνο
και την αγάπη στο σταυρό
ο κρότος της σιγής μου
αντήχησε στο πισωπάτημα
του χρόνου.
Αρκεί ενός λεπτού αδιαφορία
για μιας μοίρας λοξοδρομία,
για μια προδοσία ερωτική,
για ένα πισώπλατο μαχαίρωμα.
Εγκατέλειψα την παιδική σκληρότητα
στην αυστηρότητα του ονείρου.
Όσο προχωρώ
τόσο χρειάζομαι εξοχές
και παπούτσια περιπάτου
για μια ακρίβεια δίχως φτέρνα,
για μάτια γυάλινα χωρίς καθρέφτες.

Απάτη

Απατάς
και νυχθημερόν επαληθεύεις
τα συντρίμια σου.
Πώς ξεγελάς τον εαυτό σου;
Δεν έχει γωνίες η απάτη.
Στην τσάντα της κουβαλάει
όλα τα σύνεργα του φόνου.
Προμελετημένο το έγκλημα
μια Κυριακή πρωί
που παίζει τάβλι μπροστά στην εκκλησία.
Σκέφτομαι να μεταφράσω
όλα τα εγχειρίδια εγκληματολογίας
στη γλώσσα των πουλιών.
Έτσι θα γεμίσει ο ουρανός
με εφετεία και ισοβίτες,
για να μπορούν να περπατούν
ανενόχλητες στη γη οι ενοχές σου,
ώσπου να τις βρει η αγάπη μου.
Τόσα χρόνια ακονίζω τα βέλη της.
Μη μου στερείς τις πληγές που θα γιατρέψω.
Άκουσέ με,
σκόνταψαν τα όνειρά σου
σ' αυτή τη βεβαιότητα της αιώνιας ζωής.
Και τρώει τα σώματά τους η νηστεία
ώσπου να αγιογραφηθούν στο τέλος μόνο
οι σκιές τους.
Μικρός έγγραφες στην άμμο παραμύθια,
κι έκρυβες κοχύλια σε σπιρτόκουτα.
Σώστοι οι πόθοι σου.
Τώρα ζητάς την άφεσή τους.
Το πιο μεγάλο έγκλημα απ' όλα
είναι η τελειότητα.
Στο όνομα του ανθρώπου
και των αγίων λαθών του
σε ικετεύω να τρωθείς
και από την πώση σου
να φωνάζεις την αγάπη.
Αυτή θα 'ρθει.
Γιατί σε αντίθεση με σένα,
δεν αφήνει καμία ιστορία μισοτελειωμένη.

Αντάμωμα της Η΄ τάξης του 1957-1958 του Λαππείου Γυμνασίου, 50 χρόνια μετά

με την επιμέλεια της οργανωτικής επιτροπής

Πενήντα χρόνια πέρασαν σα να ήταν χτες! Ο Κώστας, συμμαθητής της τάξης του 1958, κάνει ένα δυο τηλεφωνήματα και να η πρώτη συνάντηση της «άτυπης» επιτροπής σε καφέ της πόλης, με σκοπό τη διοργάνωση της πρώτης, μετά από πενήντα χρόνια, συνάντησης των αποφοίτων της τάξης του 1958. Ήταν εκεί ο Κώστας, ο Γιώργος, ο Γιάννης, ο Μιχάλης, ο Πλάτων, ο Νίκος, η Κούλα, η Αρετή. Έπρεπε να γίνει μια συνάντηση καλά προετοιμασμένη, που να αναπληρώνει το κενό των 50 χρόνων. Ήταν αρχές του Μάρτη και

η συνάντηση ορίστηκε για τις 28 Σεπτεμβρη.

«Σε προσκαλούμε...», έλεγε η πρόσκληση, «...στη συνάντηση που θα γίνει στις 28 /9 /2008. Άφησε για λίγο τις ενασχολήσεις σου και έλα να κάνουμε μια βόλτα στο χθες, μια βουτιά σε αναμνήσεις παλιές, να ζήσουμε ώρες ξεγνοιασιάς, όπως τότε που ήμασταν παιδιά, που ζούσαμε χαρές, συγκινήσεις και αγωνίες στην πολύχρονη συμβίωσή μας, τότε που ονειρευόμασταν το μέλλον μας...».

Έτσι, το πρωί της 28^{ης} Σεπτεμβρίου «...το

Η συνάντηση των αποφοίτων του 1958, 50 χρόνια μετά. Παρούσα η καθηγήτριά τους Φωτεινή Ιωαννίδου Καρεκλά.

φθινόπωρο συνάντησε την άνοιξη...», όπως έγραψε η Ευθυμούλα Μπαμπάτση στο υπέροχο σημείωμά της στη «Φωνή της Ναούσης» λίγο μετά τη συνάντησή μας. Βροχερό το πρωινό, τα πρόσωπα όμως, κουρασμένα από τον πανδαμάτορα χρόνο, φωτεινά. Πρώτη επαφή στο νάρθηκα της Παναγίας για εκκλησιασμό και μνημόσυνο για τους συμμαθητές, τις συμμαθήτριες και τους καθηγητές που έφυγαν από τη ζωή. Μετά, η χαλάρωση στην αίθουσα δεξιώσεων. Εδώ τα πρόσωπα γέλασαν, αστειεύτηκαν, αγκαλιάστηκαν, φιλήθηκαν, ίσως και κάποιο δάκρυ να κύλησε. Πενήντα χρόνια είναι αυτά.

-Μιχάλη, δε με θυμάσαι;

Γυμναστικές επιδείξεις

-Ναι, πως. Πώς να πεις ότι δεν είμαι σίγουρος αν είσαι ο Χρήστος, ο Παναγιώτης, ο Ηρακλής, ο Κώστας.

Ήταν πάντως όλοι εκεί, και ήταν πολλοί. Πενήντα επτά στην τάξη του '58. Τάξη μικτή, αγόρια κορίτσια, δίπλα-δίπλα, συμμαθητές αδέρφια.

Η Η' Τάξη του Λαυπείου γυμνασίου Νάουσας, με τα απολυτήρια στο χέρι το 1958.

Η Η' Τάξη του Λαππείου γυμνασίου Νάουσας. Στο κέντρο οι καθηγητές Γιώργος Βαρβαρέσος, φυσικομαθηματικός και Ιφιγένεια Κεχαγιά-Καλούτσα, φιλόλογος.

Πενήντα επτά άτομα-τρεις σημερινές τάξεις. Το λου, με το χέρι σηκωμένο:
 σήμερα πόσο διαφορετικό από το τότε. Αχ, παι-
 -Κυρία, κυρία να πάω λίγο έξω;
 διά του σήμερα,
 να ξέρατε τι έχε-
 τε και τι δεν εί-
 χαμε τότε... Από
 την αίθουσα της
 Παναγίας γρήγο-
 ρα στο σχολείο,
 το κουδούνι θα
 χτυπήσει στις
 11,30. Προσευ-
 χή, αναμνηστική
 φωτογραφία και
 μετά στην τάξη.
 Εδώ φωνές και
 χαρούλες, μέχρι
 να πάρει το λόγο
 η Κούλα (Βαλ-
 σαμίδου) για το
 χαιρετισμό-κα-
 λωσόρισμα. Η
 φωνή του Παύ-

Τα χορίτσια παρελαύνουν με τις ποδιές.

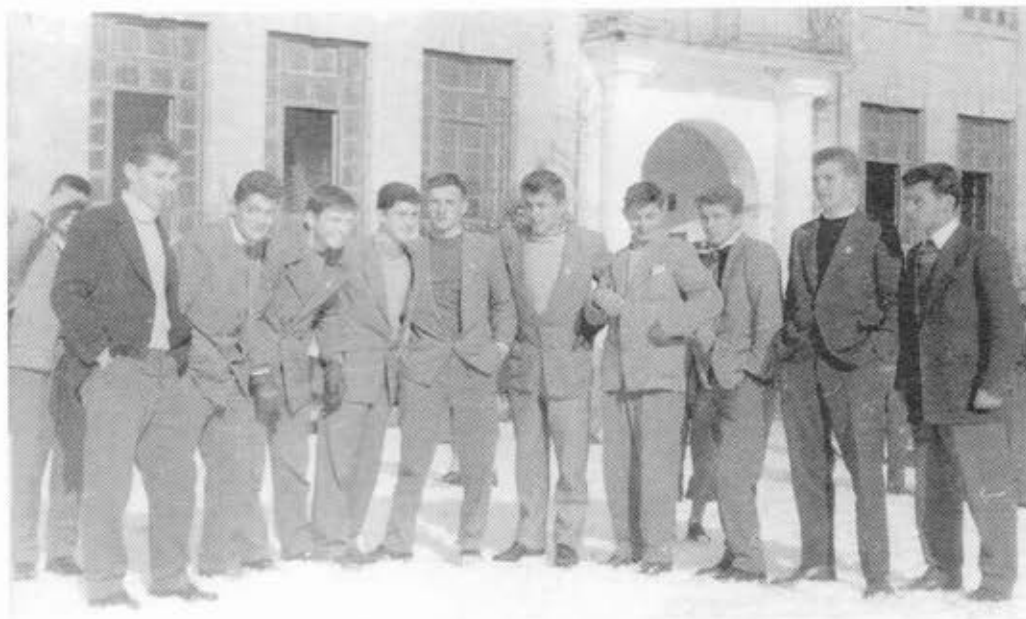
Γέλιο αυθόρμητο και των ...πονηρών η σκέψη: Το λέει για να βγει από την τάξη ή το έχει ...ανάγκη;

Η κ. Βαλσαμίδου αναφέρθηκε στους παλιούς τους καθηγητές, ζώντας τε και τεθνεώτες, και σημείωσε ότι «...μπορεί να μην είμαστε παιδιά, αλλά έχουμε τη χαρά να ζούμε, να δημιουργούμε, να προσφέρουμε, είμαστε στη δεύτερη νιότη...»

Στη συνέχεια η παλιά τους καθηγήτρια κ. Φ. Ιωαννίδου-Καρεκλά εντυπωσίασε όλους με τις ζωνχές αναμνήσεις που διατηρεί ακόμη από τα χρόνια εκείνα. Θυμόταν ονόματα, συμπεριφορές με λεπτομέρειες που τους ξάφνιασε όλους. Και σαν καλή δασκάλα, τους θύμισε τις αρετές που, κατά τον Πλάτωνα, πρέπει να έχει ο άνθρωπος στη ζωή του.

Η Αρετή Γιαννούλη-Γραικού διάβασε ποιήματα που έγραψε για την περίπτωση ο συμμαθητής τους Ανδρέας Ναζίρης, που δυστυχώς απουσίαζε και ο Πλάτων Μώκιος ανέγνωσε απόσπασμα από ομιλία του αζέχαστου συμμαθητή τους Παρμενίωνα Τσιώτσιου και ποίημα του επίσης αγαπητού τους συμμαθητή Αναστάση Μπουρδάνου.

Ένα τεράστιο κολάζ με φωτογραφίες από τη μαθητική τους ζωή τους περίμενε στο διάδρομο του σχολείου, ξυπνώντας ποικίλες αναμνήσεις: εδώ παρελάσεις, εκεί γυμναστικές επιδείξεις, πιο πέρα εκδρομές, απο-

Συμμαθητές στην χιονισμένη αυλή του σχολείου

Από την εκδρομή στην Κέρκυρα

Καρναβάλια 1956. Η τάξη στο Κιόσκι.

1958. Η τελευταία εκδρομή στον Άγιο Νικόλαο

νομή απολυτηρίων κι ένα σωρό άλλα στιγμιότυπα.

Η συνάντηση ολοκληρώθηκε με γεύμα και τρικού-μπερτο γλέντι στο «Βέρμιο». Ο πρόεδρος της οργανωτικής επιτροπής Κώστας Καρακελίδης τους ευχαρίστησε όλους για τη συμμετοχή τους καθώς και τις συζύγους των θανόντων συμμαθητών που συμμετείχαν στις εκδηλώσεις. «...Η μαθητική φουρνιά του σχολικού έτους 1957-1958 του Λαππείου Γυμνασίου Ναούσης μεγάλωσε, σκαρφαλώνοντας σε δύσκολα μετερίζια σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη: στην Αμερική, στην Αφρική, στην Ευρώπη και σε όλες τις εσχατιές της Ελλάδας, με εφόδια που πήρε από μια ομάδα καθηγητών, σους οποίους εκφράζουμε βαθύ σεβασμό, απέραντη ευγνωμοσύνη και εγκάρδια αγάπη...»

Εκδρομή στον έξω Πρόδρομο

επεσήμανε χαρακτηριστικά στην ομιλία του.

Στην οργανωτική επιτροπή συμμετείχαν επίσης η Βασιλική Βαλσαμίδου, ο Ιωάννης Καπετανόπουλος, ο Πλάτων Μώκιος, ο Μιχάλης Κατσιώκαλης, η Αρετή Γιανούλη, ο Γιώργος Βογιατζής και ο Νίκος Σαράτσης.

Από την εκδρομή στην Κέρκυρα.

Η λίπανση των εδαφών και των καλλιεργειών στην αρχαία Ελλάδα.

Δ. Στυλιανίδης

Επ. Δ)ντής Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων,

Θ. Σωτηρόπουλος

Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων (ΕΘ.Ι.ΑΓ.Ε.)

Εισαγωγή

Μία από τις σπουδαιότερες γεωργικές εργασίες, αναμφισβήτητα είναι η λίπανση των καλλιεργούμενων φυτών. Ο μεγάλος Ρώσος φυσιολόγος Τιμιριάζεφ έλεγε: 'Η τέχνη της γεωργίας επικεντρώνεται σε ένα σημείο. Στη θρέψη και τη λίπανση των φυτών'. Άνθρωποι και ζώα εξαρτώνται από τα φυτά για την τροφή τους και τα φυτά εξαρτώνται από τα θρεπτικά στοιχεία, τα στοιχεία της ζωής, για την ανάπτυξη και την απόδοσή τους. Τα θρεπτικά αυτά στοιχεία, ούτε δημιουργούνται ούτε χάνονται, απλά αλλάζουν τη χημική τους μορφή και κυκλοφορούν από θέση σε θέση. Αυτή η αέναη κυκλοφορία των θρεπτικών στοιχείων (ανακύκληση) στη φύση αποτελεί το βασικό θεμέλιο της ζωής. Η ανακύκληση η οποία γίνεται στη φύση, είτε αυτόματα, είτε με παρεμβάσεις των ανθρώπων, διασφαλίζει σε μικρό ή μεγάλο βαθμό την αειφορία. Πολλές από τις επεμβάσεις των ανθρώπων στο χειρισμό εδάφους και φυτών αποσκοπούν σ' αυτή την ανακύκληση για τη διατήρηση της γονιμότητας των εδαφών. Η διατήρηση της γονιμότητας των εδαφών, κύριο μέλημα των εδαφολόγων, είναι μια ολόκληρη επιστήμη που βρίσκεται συνεχώς σε δυναμική κατάσταση.

Το έδαφος είναι πολύπλοκο τριφασικό σύστημα που αποτελείται από τη στερεή, υγρή και αέρια φάση. Η στερεή φάση περιλαμβάνει οργανικά και ανόργανα τεμαχίδια, που περιέχουν αποθέματα θρεπτικών στοιχείων σε οργανικές ή ανόργανες μορφές. Η ανοργανοποίηση οργανικών πηγών παρέχει θρεπτικά στοιχεία

σε διαθέσιμες για τα φυτά μορφές. Και για να γίνει πιο αντιληπτό αυτό, εξηγούμε, ότι τα φυτά δεν προσλαμβάνουν οργανικά στοιχεία όπως πιστεύεται από πολλούς οι οποίοι υποστηρίζουν μόνο την οργανική λίπανση και αρνούνται την ανόργανη λίπανση. Τα φυτά προσλαμβάνουν τα θρεπτικά στοιχεία μόνο υπό ανόργανη μορφή, υπό μορφή ιόντων. Η υγρή φάση του εδάφους είναι υπεύθυνη για τη μεταφορά των θρεπτικών στοιχείων. Η αποσύνθεση και ανοργανοποίηση των οργανικών ενώσεων και η διάλυση των ανόργανων ενώσεων τα μετατρέπουν σε διαλυτές μορφές που διατηρούνται στο διάλυμα

του εδάφους. Η εδαφική υγρασία αποτελεί την προϋπόθεση για την πρόσληψη των θρεπτικών στοιχείων από τα φυτά και τη μεταφορά τους εντός αυτών. Πολλές φορές δημιουργείται πρόβλημα στα φυτά τόσο από έλλειψη, όσο και από περίσσεια υγρασίας στο έδαφος. Τέλος, η αέρια φάση, δηλαδή ο αερισμός του εδάφους, η οποία βρίσκεται σε ισορροπία με την ατμόσφαιρα, επηρεάζει την ανάπτυξη των ριζών και την επιβίωση πολυάριθμων οργανισμών του εδάφους. Η έλλειψη αερισμού στο ριζικό σύστημα προκαλεί την γνωστή ασφυξία στα φυτά και ιδίως στα δένδρα. Αν δεν υπάρχει ο απαραίτητος αερισμός δυσχεραίνεται και η πρόσληψη των θρεπτικών στοιχείων.

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, η λίπανση των εδαφών και των φυτών είναι η κορυφαία γεωργική εργασία. Σ' αυτήν εμπλέκονται δύο κυρίως ειδικότητες της Γεωπονικής Επιστήμης. Η εδαφολογία και η φυσιολογία της θρέψης των φυτών. Με τη λίπανση διασφαλίζεται ο εμπλουτισμός των εδαφών με τα απαραίτητα θρεπτικά στοιχεία και η τροφοδότηση των φυτών, για επίτευξη υψηλής παραγωγής, αλλά και παραγωγής με υψηλή θρεπτική και βιολογική αξία.

Η λίπανση στην αρχαία Ελλάδα

Το θέμα της λίπανσης απασχόλησε τον ασχολούμενο με τη γεωργία άνθρωπο από των αρχαιοτάτων χρόνων, οπωσδήποτε πριν ακόμη και από την εποχή του Ομήρου. Ο άνθρωπος έγκαιρα κατάλαβε ότι η συνεχής καλλιέργεια φυτών, εξαντλεί τα εδάφη και τα καθιστά άγονα. Επειδή στην αρχαία Ελλάδα εφαρμόζονταν η μονοκαλλιέργεια, η εξάντληση των εδαφών και ιδίως ορισμένων θρεπτικών στοιχείων από αυτά, ήταν πιο γρήγορη από το αν εφαρμόζονταν η εναλλαγή καλλιεργειών, η γνωστή αμειψισπορά. Η αμειψισπορά εμφανίζεται κατά τη Ρωμαϊκή εποχή και αναφέρεται από τον μεν Βιργίλιο ως *'mutato sidere'* και από τον Πλίνιο ως *'Ordo'*.

Οι αρχαίοι Έλληνες συνέλαβαν πολύ νωρίς τη σημασία της κόπρου των ζώων για την αναβάθμιση των εδαφών και τον εφοδιασμό των φυτών με τα απαραίτητα θρεπτικά στοιχεία. Το κόπρισμα εθεωρείτο από τις σπουδαιότερες εργασίες του γεωργικού επαγγέλματος.

Ο Λάκων με την αγγελία της ειρήνης, σκέπτεται αμέσως να μεταφέρει την κόπρον εις τους αγρούς του *'εγώ δε κοπραγωγὴν γα πρῶ ναι τῷ σιῶ'* (εγώ το πρωί μεταφέρω την κοπριά στο χωράφι, μα τους δύο θεούς).

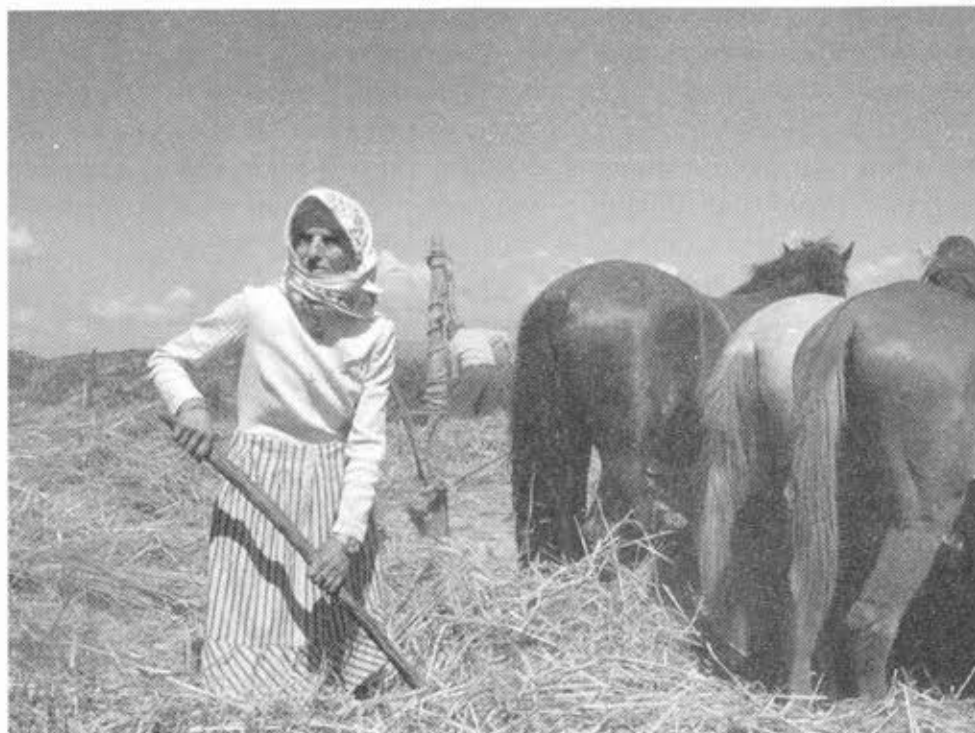
Ο Ξενοφών για το θέμα αυτό γράφει: *'οὐδ' ὅτι ἠγνόησε τις ὡς αγαθὸν ἔστι τὴ γῆ κόπρον μειγνύναι'*: (οὔτε ὅτι αγνόησε κάποιος πόσο καλό είναι για τη γη να αναμειγνύεται με κοπριά).

Ο Πλίνιος αναφέρεται στην παράδοση των στάβλων του Αυγείου, οι οποίοι καθαρίστηκαν από τον Ηρακλή και θεωρεί το γεγονός αυτό ως κόπρισμα των αγρών και φυσικά την χρησιμοποίηση για πρώτη φορά της κόπρου ως λιπάσματος.

Ο Θεόφραστος αναφέρεται στην επενέργεια της κόπρου επί της πρωιμότητας των

φυτών «...και η κόπρος
 δε μεγάλη βοηθεί τω
 διαθερμαίνειν και
 συμπέττειν, προτρέχει
 γαρ τα κοπριζόμενα
 των ακόπων και
 είκοσι ημέρας» (και
 η κοπριά βοηθά σε
 μεγάλο βαθμό στο
 να θερμαίνει και
 να κάνει το έδαφος
 ελαφρότερο, γιατί
 τα εδάφη στα οποία
 προστίθεται κοπριά
 πρωιμίζουν την
 παραγωγή ακόμη
 και κατά είκοσι
 ημέρες σε σχέση με
 αυτά στα οποία δεν
 χρησιμοποιείται).

Ο Θεόφραστος ταξινομεί ως εξής τα
 διάφορα είδη της κόπρου. Από τις ζωϊκές κόπρους
 πρώτη θεωρεί την υεϊάν (χοίρων), δεύτερη της
 αιγός, τρίτη του προβάτου, τέταρτη των βοειδών
 (το βόλιτον ή ο βόλιτος), πέμπτη των λοφούρων
 (λόφουρα είναι τα ζώα που έχουν φουντωτή ουρά
 όπως ο ίππος, ο όνος και ο ημίονος). Τέλος, η
 συρματίτις (η μεμιγμένη μετά συρμάτων, δηλαδή
 με σκουπίδια), εθεωρείτο η ασθενέστερη και ως
 εκ τούτου η χειρότερη. Άλλοι δε συγγραφείς,
 όπως ο Varro και ο Columella δεν ακολουθούν
 την κατάταξη του Θεοφράστου. Ο Θεόφραστος
 πιστεύει ότι κάθε είδος κόπρου δεν είναι
 κατάλληλη για όλα τα είδη της γης και για όλες
 τις καλλιέργειες. Κόπρος δυνατή, (πλούσια σε
 άζωτο) δεν εθεωρείτο κατάλληλη για σιτηρά,
 γιατί προκαλούσε το πλάγιασμά των. Η κόπρος
 των χοίρων, κατά το Θεόφραστο, πιο δυνατή
 από όλες, είχε τη δύναμη να μεταβάλλει τη φύση
 των προϊόντων. Έτσι καθιστούσε γλυκά τα ξινά
 ρόδια. Γενικά δε, η δριμυτάτη κόπρος «ουδέ τοις
 δένδροις αρμόττει».

Άλλα φυσικά λιπάσματα.

Εκτός από την κόπρο οι αρχαίοι Έλληνες

χρησιμοποιούσαν και άλλα φυσικά λιπάσματα.
 Έτσι αναμίγνυν την ιλύ με τέλματα και άγρια
 χόρτα που προέρχονταν από τα σκαλίσματα. Τα
 σκουπίδια και τα απορρίμματα των βυρσοδεψείων
 χρησιμοποιούνταν ιδίως για τα καρποφόρα δένδρα.
 Τα χλωρά λιπάσματα, ήτοι χόρτα των αγρών τα
 οποία θάβονταν με τα εαρινά κυρίως οργώματα.
 Πρέπει να σημειωθεί ότι προς διαφύλαξη της
 γονιμότητας των καλλιεργούμενων εδαφών και
 εξασφάλιση μιας κάποιας αειφορίας, οι αρχαίοι
 Έλληνες απαγόρευαν τη βόσκηση ζώων εντός
 των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Η απαγόρευση
 ίσχυε ακόμη και για τα χωράφια που βρίσκονταν
 σε αγρανάπανση.

Στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία,
 έσπερναν το φθινόπωρο κουκιά, ίσως και άλλα
 ψυχανθή, τα οποία παράχωναν με το όργωμα όταν
 αυτά βρίσκονταν στην άνθηση «...ο δε κύαμος
 ώσπερ ελέχθη και άλλως ού βαρύ και έτι κοπρίζειν
 δοκεί την γήν δια μανότητα και ευσηψίαν, διό και
 οι περί Μακεδονίαν και Θετταλίαν όταν ανθώσιν
 ανατρέπουσι τας αρούρας»: (τα κουκιά όπως
 ακριβώς ειπώθηκε και διαφορετικά φαίνεται ότι
 λιπαίνουν το έδαφος χωρίς να το επιβαρύνουν
 λόγω του ότι το κάνουν χαλαρότερο και γιατί
 σαπίζουν εύκολα, γι' αυτό και αυτοί που κατοικούν
 γύρω από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, όταν

ανθίζουν τα κουκιά οργώνουν τα χωράφια). Γνωστή είναι εξάλλου η λαϊκή παροιμία κατά την οποία το έδαφος προτρέπει το αφεντικό του να το λιπάνει με τη φράση: *‘ή κούπρισέ με ή κούκκισέ με’*. Τέλος, ως χλωρά λίπανση θεωρούνταν και τα πίπτοντα φύλλα των φυλλοβόλων δένδρων.

Αγρανάπαυση.

Η λίπανση δια της αγρανάπαυσεως (νεός ή νειός δηλαδή νέα γη). Κατά την αρχαιότητα, ενώ όπως προαναφέρθηκε δεν εφαρμοζόταν η αμειψισπορά (εναλλαγή καλλιεργειών), εφαρμοζόταν με μεγάλη συχνότητα η αγρανάπαυση. Παρατηρήθηκε, ότι ύστερα από μακρά περίοδο καλλιέργειας, η παραγωγή ενός αγρού που σπερνόταν κάθε χρόνο, γινόταν επί μάλλον και μάλλον μικρότερη. Το έδαφος εγήρασκε όπως και οι άνθρωποι και το εγκατέλειπαν για να πάνε λίγο μακρύτερα και να καλλιεργήσουν άλλο έδαφος, το οποίο ήταν ακόμη παρθένο. Ύστερα από παρέλευση πολλών ετών, οπότε ο πρώτος εγκαταλειφθείς αγρός ανελάμβανε και έπαιρνε την όψη παρθένου εδάφους, επανήρχοντο σ’ αυτόν και εύρισκαν ότι μπορούσε να παράγει αρκετά καλή σοδειά. Βέβαια στα εδάφη αυτά το γήρας επανερχόταν ταχύτερα. Την μέθοδο της αγρανάπαυσης όπως είναι γνωστό έχει υιοθετήσει σήμερα και η Ευρωπαϊκή Ένωση και την ενθαρρύνει με τη χορήγηση ειδικών επιδοτήσεων.

Η καύση ξύλων και χόρτων.

Όταν παρατηρούσαν ότι η γη αδυνάτιζε και δεν μπορούσε να παρέχει τροφή ακόμα και στα αγριόχορτα, τότε μεταχειρίζονταν ένα έσχατο μέσο. Συγκέντρωναν στο άγονο αυτό χωράφι ξηρά ξύλα, κλαδιά και άγρια χόρτα και τα έκαιγαν. Η στάχτη άφηνε στο έδαφος ανόργανα θρεπτικά στοιχεία και κυρίως κάλιο. Η μέθοδος όμως αυτή προκαλούσε καταστροφή της οργανικής ουσίας των εδαφών, η οποία στα περισσότερα των Ελληνικών εδαφών βρίσκεται σε

χαμηλά έως πολύ χαμηλά επίπεδα.

Τα ορυκτά λιπάσματα.

Οι αρχαίοι Έλληνες, αν και γνώριζαν και τα ορυκτά λιπάσματα, τα χρησιμοποιούσαν πολύ λιγότερο. Πολλές φορές η απλή ανάμιξη γαιών καλύτερεύει το έδαφος. Ένα πολύ ελαφρό χαλαρό έδαφος μπορούσε να καταστεί συνεκτικότερο, ενώ ένα βαρύ αδιαπέρατο να καταστεί ελαφρότερο και περισσότερο διαπερατό. *«Μίσγειν δε και την γήν την εναντίαν οίον, τη βαρεία την κούφην και την κούφη την βαρείαν και την λεπτήν τη πιείρα ωσαύτως δε και την ερυθράν και την λευκήν και εί τις άλλη εναντιότης»:* (αναμειγνύουν τους διαφόρους τύπους του εδάφους, όπως το ελαφρύ με το βαρύ και το βαρύ με το ελαφρύ και το άγονο με το γόνιμο, με τον ίδιο τρόπο και το ερυθρό με το λευκό και όποια άλλη διαφορετικότητα υπάρχει). Ο Πλίνιος αναφέρει τη χρήση της λευκής αργίλου, η οποία αναμφίβολα ισοδυναμεί με την αργίλασβέστωση. Πιστεύεται ότι η Αθηναϊκή γιορτή των Σκιροφορειών σχετιζόταν με τη χρησιμοποίηση από τους Έλληνες γεωργούς της γύψου και της ασβέστου. Τα δύο αυτά ορυκτά χρησιμοποιούνται και σήμερα στη σύγχρονη γεωργία. Η γύψος χρησιμοποιείται στην εξυγίανση αλατούχων εδαφών, ενώ η άσβεστος στη διόρθωση της οξύτητας (pH) πολύ όξινων εδαφών. Χρησιμοποιείται επίσης σε ασβεστόφιλα φυτά όπως είναι η μηδική. Το ασβέστιο δε υπό μορφή διαφόρων ανόργανων και οργανικών

σκευασμάτων, χρησιμοποιείται ευρύτατα σήμερα κυρίως στη δενδροκομία, αλλά και στη λαχανοκομία, για την αντιμετώπιση πληθώρας φυσιολογικών ανωμαλιών οι οποίες σχετίζονται με έλλειψη ασβεστίου, ή με μη ισορροπη σχέση αυτού με άλλα στοιχεία και κυρίως του αζώτου, του καλίου και του μαγνησίου. Η χρησιμοποίηση των σκευασμάτων αυτών γίνεται είτε με ψεκασμούς του φυλλώματος και των καρπών επί των δέντρων, είτε με την εμφύσηση των καρπών μέσα σε διαλύματα των διαφόρων σκευασμάτων μετά τη συγκομιδή.

Τα χημικά λιπάσματα.

Η χρήση των χημικών λιπασμάτων εμφανίστηκε για πρώτη φορά με τη χρησιμοποίηση νίτρου στην Ερέτρια και στην Αίγυπτο. Το νίτρο μάλιστα έφερε την ονομασία 'λίτρον'. Πότιζαν τις κράμβες με νιτρικά ύδατα για να τις κάνουν τρυφερότερες. Αναφέρεται μάλιστα ότι η κράμβη η οποία καλλιεργείτο στην Ερέτρια, την Κύμη και τη Ρόδο, έφερε το όνομα 'αλμυρίς'. Σε ποια εποχή έγινε η χρήση αυτή του νίτρου, δεν το γνωρίζουμε.

Αρχή της λίπανσης εδάφους – φυτού.

Κατά την εφαρμογή των λιπασμάτων στο έδαφος υπάρχουν δύο βασικές αρχές λίπανσης: Η λίπανση των καλλιεργειών και η λίπανση του εδάφους. Η λίπανση των καλλιεργειών εφαρμόστηκε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα από τον Liebig. Κατά τον Liebig θα πρέπει να προσδιοριστούν οι ποσότητες των θρεπτικών που προσλαμβάνονται από τις καλλιέργειες και στη συνέχεια να λιπαίνουμε με τις ποσότητες αυτές. Σήμερα, όταν ο γεωργός εφαρμόζει θρεπτικά στοιχεία είτε σε οργανική είτε σε ανόργανη μορφή, είναι κατά πρώτο λόγο το έδαφος που λιπαίνεται και όχι το φυτό. Μόνο έμμεσα μέσω του εδάφους οι καλλιέργειες επωφελούνται από τις εισροές που έχουν εφαρμοστεί. Το έδαφος λειτουργεί ως ένα σύστημα μετατροπών που αποθηκεύει, μεταβάλλει, εναλλάσσει και μεταφέρει θρεπτικά στοιχεία.

Οι αρχαίοι Έλληνες κατά την εφαρμογή των διαφόρων λιπάνσεων, απέβλεπαν κυρίως

στη λίπανση του εδάφους (καύση ξύλων, αγρανάπαυση, χλωρά λίπανση, χρήση κοπριάς, εφαρμογή ορυκτών). Ωστόσο και τα φυτά δεν ήταν έξω από το ενδιαφέρον τους. Η μη εφαρμογή ισχυρής κοπριάς στα σιτηρά για την αποφυγή πλαγιάσματος, η επιλεκτική εφαρμογή των διαφόρου προελεύσεως κόπρων στα διάφορα φυτά, δείχνει τη φροντίδα τους για αναβάθμιση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων. Π.χ. η πίστη του Θεόφραστου ότι η κόπρος των χοίρων κάνει τα ξινά ρόδια γλυκά και η χρήση νίτρου για να βελτιωθεί η υφή στις κράμβες, δείχνουν την προσπάθειά τους, παράλληλα με τη διατήρηση της γονιμότητας των εδαφών, να αναβαθμίσουν και την ποιότητα των προϊόντων.

Βιβλιογραφία

Λέτσας Α. 1957. Μυθολογία της γεωργίας. Τόμος ΙΙΙ. σελ. 291-297.

Παπασωτηρίου Δ. 1952. Η πρακτική Γεωπονία. Έκδοση Σ. Σπύρου.

Στυλιανίδης Δ., Σιμώνης Α., Συργιαννίδης Γ. 2002, Θρέψη-λίπανση φυλλοβόλων οπωροφόρων δένδρων. Εκδόσεις Σταμούλη.

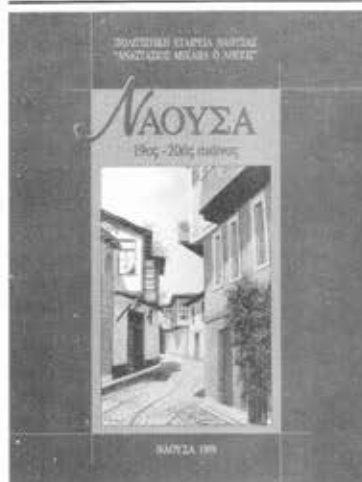

*...βιβλία που δεν πρέπει να λείπουν από
την βιβλιοθήκη σας*

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ
ΤΗΣ ΤΟ 1822
(ΚΑΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Δ. ΠΛΑΤΑΡΙΔΟΥ)

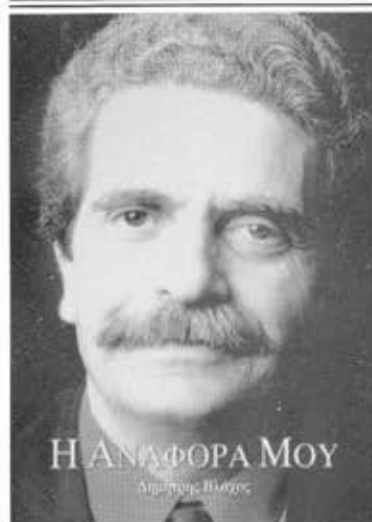
Σελ. 270, τιμή 20€

ΝΑΟΥΣΑ, 19ος-20ος αι.

Συλλογικό έργο που παρουσιάζει πτυχές της ιστορίας της
πόλης μετά την καταστροφή της το 1822 και μέχρι τον Β'
Παγκόσμιο πόλεμο

Σελ. 414, τιμή 25 € (χαρτόδ.) & 30 € (πανόδ.)

ΔΗΜΗΤΡΗ ΒΛΑΧΟΥ
Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΜΟΥ

Μια ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα αφήγηση του για πέντε
τετραετίες δημάρχου Νάουσας, που φωτίζει πολλές
πτυχές της σύγχρονης ιστορίας της πόλης, αλλά και της
Ελλάδας γενικότερα.

Σελ. 318, τιμή 20 €

ΔΙΑΘΕΣΗ: Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας Δημοτική βιβλιοθήκη τηλ. 23320 24102
Αλέξανδρος Οικονόμου τηλ. 23320 29380
Αποστέλλονται και με αντικαταβολή

ΗΜΑΘΙΑ

*ταξίδι στην ιστορία, στον πολιτισμό,
στην ομορφιά της φύσης και της ζωής...*

Με σημαντικές αρχαιότητες, ανεπτυγμένη τουριστική, πολιτισμική και αθλητική υποδομή, πανέμορφα τοπία, εξαιρετικά τοπικά προϊόντα, ζωντανή παράδοση και ζεστή φιλοξενία, η Ημαθία είναι ιδανικός προορισμός ολόκληρο το χρόνο.

Ένα ταξίδι που μόλις τελειώσετε, θα θέλετε να το αρχίσετε ξανά!

artstudio

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΗΜΑΘΙΑΣ

Μητροπόλεως 44, Τ.Κ. 59100, Βέροια, Τηλ: 23310 22310, 23310 25000